

10.33537/sobild.2021.12.1.11

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 15.11.2020
Kabul edildiği tarih: 14.11.2020
Yayınlanma tarihi: 30.01.2021

Article Info

Date submitted: 15.11.2020
Date accepted: 14.11.2020
Date published: 30.01.2021

Öz

Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye ekonomisinin temelini de tarım teşkil etmektedir. Türkiye ekonomisinde tarımın payı son yıllarda azalma göstermişse de tarım sektörü önemini sürdürmektedir. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınması tarımsal gelişme ile yakından ilgilidir. Çünkü mevcut ve hızla artan nüfusun beslenmesi sanayinin geliştirilmesi için gerekli sermayenin ve dövizin sağlanması, hammadde ihtiyacının karşılanması, sanayi ürünlerine istikrarlı bir pazarın yaratılması, faal nüfusun çalışan kesiminin büyük bir bölümünün tarımda istihdam edilmesi bu sektörün önemini arttırmaktadır.

Tarımsal gelişmenin sağlanabilmesi için, tarımsal yapının bilinmesi ve akılcı bir politikanın izlenmesi kaçınılmazdır. Doğru tarımsal politikaların belirlenebilmesi de - önemli ölçüde- tarımsal yapının tarihi temellerinin bilinmesine bağlıdır.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan devraldığı tarımsal miras, 1923-1938 devresindeki tarımsal gelişme ve tarım sorunları, ilgili dönemin siyasal ve ekonomik koşulları temel alınarak, tarih metodolojisi çerçevesi içinde değerlendirilmiştir. Çalışmamızda, Atatürk'ün tarımsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için de Türkiye ve insanlık tarihine yepyeni düşünceler getirmiş ve uygulamış bir devlet adamı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atatürk döneminde Türkiye'de tarımsal üretimi artırıcı bir dizi, hukuki, mali, teknik ve örgütsel önlemler alınmıştır. Bu dönemde Türkiye'de izlenen tarım politikası sonucunda tarımsal üretim iki katına yükseltılmıştir. Ancak bu üretim artışı tarım alanlarının genişletilmesi sonucunda gerçekleştirilmiş, birim alandan alınan gelir artırlanamamıştır. Başka bir deyimle, tarımsal üretim potansiyel üretim düzeyine çıkarılamamıştır.

TÜRKİYE'NİN TARIM POLİTİKALARI (1918- 1938)

TURKEY'S AGRICULTURAL POLICIES (1918 – 1938)

Mehmet KAYIRAN

ESOGU, Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Mustafa Yahya METİNTAŞ

Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, metintas@ogu.edu.tr

Anahtar sözcükler

Türk Tarımı; Türkiye Cumhuriyeti; Atatürk; Türk Devrimi.

Keywords

Turkish Agriculture; The Republic Of Turkey; Atatürk; Turkish Revolution.

Abstract

As in other developing countries, agriculture have represented the basis of Turkey's economy. Although the part of agriculture in Turkey's economy declined in recent years agriculture sector maintains its importance. Turkey's economic and social development is closely related to agricultural development. Therefore, feeding the current and rapidly growing population, providing the necessary capital and foreign currency for the development of the industry, supply of the country's raw material needs, creating a stable market for industrial products, of the majority of the working active population be employed on agricultural sector increases the importance of this sector.

In order to ensure agricultural development, it is inevitable to know the agricultural structure and to follow a rational agricultural and economic policy. Determining the correct agricultural policies also depends - to a great extent - on knowing the historical foundations of the agricultural structure.

In this study, inherited agricultural structure from the Ottomans to the Republic of Turkey, agricultural development and agricultural problems in 1923-1938 period, Based on the political and economic conditions of the relevant period, It has been evaluated within the methodology of history. In this study, according to the results, understanding is that Atatürk is a statesman who at history of Turkey and humanity bring new ideas to agricultural development and applied it beyond his age.

During the Atatürk period, for increasing agricultural production in Turkey, legal, financial, technical and organizational a series of policies were applied. During this period, as a result of agricultural policy implemented in Turkey agricultural production has risen to double. However, this production increase was realized as a result of the expansion of agricultural areas, and the income from the unit area could not be increased. In other words, agricultural production could not be increased to the potential production level.

Giriş

İnsanların ihtiyaç duydukları bitkisel ve hayvansal ürünleri elde etmek amacıyla ekim, bakım ve yetiştirme çabaları “Tarım” veya “Tarımsal Faaliyet” olarak tanımlanabilir (Suvla, 1942: 193). Tarım, dar anlamda toprağı işlemeyi ve bitkisel üretimde bulunmayı ifade etmesine karşılık; geniş anlamda, toprak, tohum, gübre, su gibi diğer girdiler kullanılarak bitkisel- hayvansal üretimde bulunmak ve ürünleri yarı mamul maddeler haline getirmek (Aksöz, 1972: 7; Açıl, 1980: 18) şeklinde de tanımlanabilir. Bu bakımdan bitki üretiminden başka, hayvancılık, ormancılık, bahçecilik, meyvecilik, çiçekçilik, hatta kara ve deniz avcılığı (Sarç, 1934: 12) da tarımsal birer çalışma alanı kabul edilmektedir.

Geçmişte ve günümüzde tarım sektörünün önemi, bu sektörden yerine getirilmesi beklenen işlevlerden kaynaklanmaktadır. Bu işlevlerin en önemlisi, (ı) insanoğlunun besinsel gereksinimlerini karşılamaktır. İnsanoğlunun dünyada görünmesinden bu yana tarımı aralıksız yerine getirdiğı ve insan neslinin devamını sağlayan bu önemli işlevi yanında; tarım sektörünün, (ii) sanayi sektörüne ve tarım dışı diğer sektörler hammadde üretmesi; (iii) kalkınmanın finansmanını sağlaması; (iv) toplumun sağlığını ve ruhsal dengesini koruması; (v) ekonomiye sağlıklı işgücü aktararak toplumsal barışa hizmet etmesi (Thompson, 1934: 3-25; Kazgan, 1983: 1-15) gibi işlevleri vardır.

Türkiye’de 1920’li ve 1930’lu yıllarda sanayi için gerekli sermaye birikiminin önemli bir bölümü tarım kesiminden aktarılmış; sanayinin henüz yeterince gelişmediğı dönemlerde işgücü tarım sektöründe istihdam edilmiştir (T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1973: 77-100; DİE, 1981: 29-30). Sayısal verilere göre; çalışan nüfusun 1927’de %81,3’ü, 1935’te %81,8’i, 1940’da %81,5’i ve 1950’de % 78’i tarım sektöründen yaşamını kazanmıştır (DİE, 1973: 14; Cillov, 1965: 102-103; Tezel, 1986: 101).

1918-1938 dönemi, istikrarsız ve uzun savaş yıllarından sonra geri bir tarımsal yapının devralındığı ve Atatürk’ün iktisat politikalarını da yönlendirdiğı milli-eklektik bir ekonomi politikasının uygulandığı yıllardır.

Bu araştırma yapılırken; T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, basılı belgesel ve resmi yayınlar, iktisat ve ziraat kongreleri raporları, köye ve çiftçiye ilişkin resmi demeçler, kitap, dergi ve gazeteler vb. kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmamızda, bilimin genel, tarihin özel yöntemleri kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde Tarım

Osmanlı Devleti’nde Tarım Sektörünün Genel Görünümü

Tarım, tarihte kurulan diğer Türk devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik yaşamında da önemli bir yere sahip olmuştur (Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, (BKZKK), 1938: 30; Akdağ, 1979: 264). XIII. Yüzyılın sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti’nin bir uç beyliği, güçlü bir dünya devleti

konumuna yükselen Osmanlı Devleti, tarih sahnesine çıkışından itibaren bilinçli bir merkezi politika, daimi ve disiplinli bir orduya dayalı askeri bir kuvvet ve idare sanatında incelikli ve adaletli bir yönetim kurarak, dünya tarihinde mümtaz bir yere erişmiştir (İnalçık, 1973: 112; Timur, 1979: 120).

Osmanlı İmparatorluğu, XVI. Yüzyılda her yönden çağının en güçlü ekonomisine sahip devletiydi. Devrine göre ileri bir tarım, sanayi ve mali sistem uygulayarak dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olabilmişti. Kanuni Sultan Süleyman devrinde gücünün zirvesine ulaşan devletin, teşkilatı da klasik halini almıştı (Shaw, 1982: 164-191; Berkes, 2016: 49-55). Osmanlı Devleti, çağdaşlarına nispetle bu devirde modern ve ileri bir devlet olarak rakipsizdi. İmparatorluk’un kuvvet unsurlarından en önemlisi de hiç şüphesiz “miri toprak rejimi” idi (Beldiceanu, 1985: 25-102). Bu toprak düzeni sayesinde güçlü bir orduyla “fütuhatçı” bir karaktere ve sağlam bir mali sisteme sahip olan İmparatorluk, Batı Avrupa’da ortaya çıkan önce ticaret ve tarımdaki, daha sonra da sanayileşmedeki gelişmeleri kendi topraklarında başlatamamış; fakat bu devletlerle ilişkilerini kapitülasyonlar, ticari anlaşmalar ve dış borçlar gibi mekanizmalar içinde sürdürmüş ve sonunda Batılı ülkelere hammadde sağlayan bir devlet haline gelmiştir (İbnü’r-Refet, 1911: 19; Parvus Efendi, 2017: 22-279). Öte yandan yönetimindeki toprakları da yavaş yavaş kaybetmiş, çöküşü önlemeye ve İmparatorluk’un devamını sağlamaya yönelik reform çabaları da sonuç vermeyince (Lewis, 2015: 239; Berkes, 2016: 426) tarihteki yerini yeni bir Türk Devleti’ne bırakmıştır. Osmanlı Devleti’nin siyasi, idari ve mali teşkilatını tümüyle kontrolleri altına alan (Saffet, 1329: 32, 55 – 59, 206; Quataert, 1987: 122-127; Parvus Efendi, 2017: 53-59, 63-66, 71-81) Avrupalı sömürgeci devletler; İmparatorluk’un asıl varisi Türklere yaşama hakkını bile tanımamışlardır (Atatürk, 1927: 1-13). Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda verilen “Milli Mücadele” sonunda Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Yeni Türk Devleti, Osmanlı Devleti’nden ekonomisi bütünüyle geri kalmış bir tarımsal yapı devralmıştır. Avrupa ülkelerinde her alanda olduğu gibi tarımda da verimlilik düzeyi hızla yükselirken, Osmanlı’da devletten ilgi ve destek görmeyen tarımcıları düşünen pek az kimse vardı (Abidin, 1928: 54).

Osmanlı’dan Türkiye Devleti’ne devredilen tarımın geriliğinin nedenleri, Engelhardt ve Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış adlı esere göre (Engelhardt, 1976: 366-367), çiftçi ve köylünün araziden mahrum oluşu, can ve malından emin olmayışı, mütegalibenin elinden kurtarılamayışı, adalet makinesinin bozukluğu, yol yokluğu, kuraklık ve kıtlıklar, vergilerin bütün ağırlığının köylü ve çiftçi üzerine yüklenmesi, özellikle de aşar belası, vergi tahsilatındaki yolsuzluklar, angarya, kredi yokluğu, devleti yönetenlerin yanlış ve geri zihniyetleri, geri bir maliye sistemi, sağlam bir nüfus siyasetinin yokluğu, kapitülasyonlar ve bozuk bir rejimdir.

Engelhardt'a göre, Osmanlı Devleti'nde tarım, Türkiye'nin belli başlı hatta tek servet kaynağıdır. Toprak yapısının doğal koşulları itibariyle de tarımsal faaliyete en uygun ülke Türkiye'dir. Fakat Avrupa'da tarımsal gelişmeyi kolaylaştırıcı araç ve imkânlar konusunda hükümet politikasının bunca öngörüsüz ve aciz olduğu, üretimin bu kadar kösteklendiği bir başka ülke daha yoktur (Engelhardt, 1976: 366).

Mustafa Kemal Paşa'nın 1923'te Tarsuslu çiftçilere söylediği gibi (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD), Cilt 1, 1954: 130) "*Osmanlı Devleti'ni yönetenler; Türk köylüsünü ya harp olunca, ya da hazinelerini doldurmak lazım gelince hatırlardı.*"

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Tarım Sektörü (1914-1918)

Atatürk'e göre, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri, "*rekabet hakikaten çok gayrimeşru, hakikaten çok kahr idi. ...İnkılabı müsaait sanayimizi de mahvettiler, ziraatımızı da rehnedar eylediler...*" (ASD, 1954: 226)

Osmanlı İmparatorluğu'nda izlenen ekonomi politikasında 1908'e kadar önemli bir değişiklik görülmemiştir. 1908-1917 yılları arasında ise "Milli İktisat" politikası adı verilen bir ekonomi politikası uygulanmıştır (Toprak, 1982: 22-35; Boratav, 1988: 13).

Birinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşulları Osmanlı iktisadi düzenini alt üst etmiş, enflasyon %300'e ulaşmıştır. Savaş yıllarında Bâbüâli'nin izlediği fiyat politikası gelişmiş güzel bir görünüm arz etmiştir. Hükümet, savaş dönemlerinde, temel tüketim maddelerine narh koymuş, karneyle mal dağıtılmış, artan hayat pahalılığı ve piyasada oluşan ikili fiyat yapısı toplumsal refahı ve ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Osmanlı hükümetleri, Balkan Savaşları'nda ve Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında "Tekâlif-i Harbiye" adıyla üreticinin malına el koyduğu için, tarımsal üretim büyük ölçüde düşmüştür. İktisat dışı uygulamalarla ihtiyacın karşılanmayacağını gören İttihat ve Terakki yönetimi, malına dokunulamayacağına dair köylüye güvence vermek zorunda kalınca Anadolu çiftçisi pazar için üretime başlamıştır (Toprak, 1982: 221-222, 346-347).

Osmanlı ekonomisi "sanaysiz bir ekonomi" görünümüne sahip olduğu için (Ökçün, 1968: V-XI), Birinci Dünya Savaşı'nın mali finansmanını da büyük ölçüde tarım kesimi sağlarken (Toprak, 1982: 205-238) erkek nüfusunun önemli bir bölümünün silahaltına alınması (Renouvin, 1982: 569-570) ve genel savaş koşulları tarımsal üretimde önemli azalmalara neden olmuştur. Vedat Eldem'in hesaplamalarına göre, 1914-1918 yılları arasında üretim oranları itibariyle buğday %47, tütün %51, kuru üzüm %54, fındık %65, yaş koza %69, düşmüştür (Eldem, 1973: 378). "Buğday ekiliş ve istihsali", 1913-1918 yıllarında azalmış (Boratav, 1988: 24) köylünün geçinme vaziyeti daha da zorlaşmıştır. Tarımsal üretimdeki daralma özellikle geleneksel ihraç ürünlerinde açık bir biçimde gözlemlenmiştir (Eldem, 1973: 178-179; Pamuk, 1984: 231-233).

Mütareke - Milli Mücadele Döneminde Tarım Sektörünün Genel Görünümü (1918-1922)

Trablusgarp, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonunda, Anadolu köylüsünün yaşam koşulları iyice ağırlaşmıştı. Mütevazı ve azla yetinen kadercı bir hayatı yaşayan halk, kuşkusuz Avrupa kıtasının en yoksul ülkesinin tebaasıydı (Tankut, 1939: 30-34). Köylüler, yemsizlik yüzünden koyun ve sığır bile besleyemiyordu (DİE, 1973: 25).

Kişisel anı ve gözlemlere dayanan yargıların yanı sıra "Ordu Sağlık Bürosu"nun Türk köylüleri konusunda hazırladığı rapor da Türk köylüsünün içinde bulunduğu "ezikliği ve yoksunluğu" doğrulanmaktadır. Bu rapora göre, köylülerin %80'i sağlığa uygun olmayan çevrelerde kurulmuştur. Halkın %14'ü sıtmalıydı. Frengi yaklaşık olarak %9 oranında yaygındı. Köylülerin %72'si bitli olup her an tifüze yakalanabilecek durumdaydılar. Sağlığa uygun tuvalet vb. gibi kolaylıklardan %97 ev yararlanamıyordu ve bu koşullara sahip köylülerin %7'si okur-yazardı. (Tankut, 1939: 37-41) Bu durumda yaşamını sürdürmeye çalışan Türk köylüsü, bağımsızlığı ve özgürlüğü için "Kuva-yı Milliye" ve düzenli ordunun asker ihtiyacı ile finansmanını da büyük ölçüde karşılamıştır.

Milli Mücadele, ancak Türk köylüsüne dayanılarak yürütülebilirdi. Türk köylüsü asker ve vergi toplamak için TBMM'nin elindeki tek ve son kaynaktı. V. Eldem'in hesaplamalarına göre, Milli Mücadele'nin toplam harcamaları 147 milyondur. Bu finansmanın %92,2'si öz kaynaklardan (bütçe gelirleri, bütçe dışı kaynaklar, el koyma ve bağışlar), %8,8'i Sovyetler Birliği'nin yardımlarından sağlanmıştır. Bütçe gelirlerinin %70'ini tarımsal vergilerin teşkil ettiği bilindiğine göre (Ünal-Tıraş ve Kükrer, 1979: 1-19) tarım sektörünün "Bağımsızlık Savaşı"nın finansmanını karşılayan başlıca sektör olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ikinci günü (24 Nisan 1920), 17 milletvekili Meclis Başkanlığı'na verdikleri ortak bir önerge ile "Ağnam Resmî" nin yeniden düzenlenmesini teklif etmiştir (TBMMZC, Cilt I, 1940: 38). Meclisin kabul ettiği 1 numaralı kanun ile "Ağnam Resmî" nin dört kat olarak alınmasına karar verilmiştir (Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt I, 1954: 3).

Milli Mücadele yıllarında Türk tarım sektörünün tahribi, Birinci Dünya Savaşı dönemindekinden daha ağır oldu. Çünkü: (i) Anadolu topraklarının en verimli alanları işgal altındaydı ve özellikle Yunanlılar bu tarım alanlarında geniş bir tahribata neden oluyorlardı; (ii) Savaşın yol açtığı yıkımlar ve bunların neden olduğu üretim kayıpları daha fazla idi; (iii) Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında dışarıdan temin ettiği kaynaklar kesildi ve tüm umutlara rağmen başka bir kaynak da bulunamadı (TBMMZC, 1940: 219-229, 316-320; TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, 1980: 261-281).

Çankırı Milletvekili Naşit Bey'in 12 Nisan 1922'de TBMM'de verdiği bilgiye göre, Türkiye'de 3 milyon öküz 750.000'e düşmüştür (TBMMZC, 1940: 76). İktisat Vekili

Sırrı Bey, 2 Şubat 1922'de tarımsal üretim ile ilgili Bakanlığa verilen raporlarda, "zeriyat ekin miktarı yüzde yirmi fazla gösterildiği halde, kendilerinin gerçek surette elde ettikleri bilgilerde" onun büsbütün aksine olarak ancak yüzde yirmi nispetinde (TBMMZC, 1940: 76) gerçekleştiğini açıklamıştır. Fiyatların aşırı derecede yükselmesi nedeniyle özellikle Karadeniz Bölgesi'ndeki halk, "baştanbaşa açlıktan feryat..." (TBMMGCZ, 1980: 681) eder duruma gelmiştir.

Milli Mücadele yıllarında TBMM Hükümeti, Anadolu çiftçisinin durumunu iyileştirmek, tarımsal üretimi artırarak savaşın finansmanını sağlamak ve köylünün savaş için seferber edilmesini kolaylaştırmak amacıyla bir dizi önlemler almıştır. Örneğin; 9 Ekim 1337 (1921) de, "Mükellefiyet-i Ziraiyye Kanunu'nun Suret-i Tatbikine Dair Nizamname" (Düstür, Üçüncü Tertip, Cilt 2: 147-149) çıkarıldı. Anadolu'daki isyanlar, doğal afetler ve savaş koşullarından dolayı ürünleri zarar görenlere çift hayvanı, kredi, tohumluk verilmesi, vergi muafiyeti, makineli tarımın teşviki için gümrük muafiyeti ile ilgili çeşitli kanunların çıkarılması gibi uygulamalarla Türk tarımındaki tahribat azaltılmaya çalışıldı.

Anlaşılacağı üzere, geri üretim tekniklerinin kullanıldığı tarım, Milli Mücadele sırasında da önemli ölçüde zarar görmüş, sonuç olarak yeni Türk Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan geri olmasının yanı sıra tahrip olmuş tarımsal bir yapı devralmıştır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarımda Yapısal Gelişmeler (1923-1929)

Tarım Politikasının Tespit Edilmesi

Atatürk'ün daha 1920'de belirttiği gibi (TBMMGCZ, 1980: 681): "... Hakikatte bütün gayemiz bu hududu milli (Misak-ı Milli) dâhilindeki milletimizin istirahatini, refahını ve bu hududu milli ile muayyen vatanımızın tamamîyetini masun bulundurmaktan ibarettir..."

Atatürk başta olmak üzere Cumhuriyet hükümetleri, "Türkiye halkının sınıfsız bir bütün olduğu" görüşünü "Halkçılık İlkesi" ile formülendirmişlerdir (Borak, 1980: 239). Cumhuriyet halkçılığı temelinde, küçük toprak mülkiyetinin yaygın olduğu bir ortamda geliştiği için; Türk köylüsünün "maişetini geliştirmek", onu üretici duruma getirmek yatar (Dönüm, Cilt 5, No 2: 43).

Mustafa Kemal'in demeçlerinde, "Yeni Türkiye Devleti temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinat ettiği iktisadiyatla kuracaktır." Yeni Türk Devleti, "cihangir bir devlet olmayacaktır. Fakat yeni Türkiye Devleti bir devleti iktisadiye olacaktır." demesi, Cumhuriyet'in ekonomiye verdiği önemi gösterir (ASD, I, 1954: 225).

Yine O'nun nutuklarında sık sık geçen "Türkiye'nin sahibi hakikisi hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür" (ASD, II, 1954: 100.103.107) sözleri, Türk çiftçisine verilen önemin birer yansımasıdır.

Türkiye İktisat Kongresi'nin Toplanması (17 Şubat-4 Mart 1923)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen genel iktisat politikasında olduğu gibi, 1923-1929 döneminde tarımsal alanda yapılan çalışmalar da (ASD, I, 1954: 221-245; ASD, II, 1954: 90-112); büyük ölçüde Türkiye İktisat Kongresi'nde gruplarca kararlaştırılan ilkelere dayandırılmıştır. Henüz Lozan Barış Antlaşması imzalanmışken ve politik sorunlar gündemde ilk sırayı işgal ederken, Şubat 1923'te "İzmir İktisat Kongresi" toplanmıştır (Ökçün, 1968: 390). Kongre'nin toplanmasındaki amaç; ekonominin önemini vurgulamak, ülke kaynaklarını tespit etmek, hükümetin ekonomi ile ilgili kararlarını halk ve temsilcileri nezdinde tartışmaya açmak, Batılı ülkelere yabancı sermayeye karşı olunamadığı ve "şahsi teşebbüsün esas alınacağı" mesajını vermektir. Kongre'de devletin özel sektöre destek olması fikri benimsenmiştir. Kongre'de "çiftçi grubunun iktisadi esasları" olarak (Ökçün, 1968: 390-405; Kayıran, 1988: 47-53); Âşar vergisinin kaldırılması, rejî uygulama ve yönetimine son verilmesi, tütün tarımı ve ticaretinin serbest bırakılması, tütün rüsumunun tüketiciden alınması, tarım, sanayi ve ticaretin gümrük politikaları ile desteklenmesi, tarımsal eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması, asayişin sağlanması, yol yapımının hızlandırılarak ulaşım sorununun çözülmesi, tarımda makineleşmeye gidilmesi ve tarım aletlerinin yapımına hız verilmesi, Ziraat Bankası'nın yeniden düzenlenmesi ve çiftçiye verilen kredilerin artırılması, köylülerin ormanlardan faydalanmalarına imkân tanınması, hayvancılığın geliştirilmesi için "hayvan ıslah" ve hayvanları bulaşıcı hastalıklardan koruyucu önlemlerin alınması vb. kararlaştırılmıştır.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzlenen Tarım Politikaları (1923-1929)

Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yönetimine ve millet hayatına Atatürk'ün görüş ve düşünceleri hâkim olmuştur (Çaycı, 1982: V). 1923-1938 döneminde, ekonomi-tarım politikasının tespit edilmesi ve uygulanmasında da Mustafa Kemal, önemli bir rol oynamıştır. O, Osmanlı döneminde uygulanan dışa bağımlı mali ve ekonomik alandaki politikalara karşıt yeni ve milli politikalar - ilkeler ortaya koymuştur. Bu ilkeler "tam bağımsızlık ve milli egemenliktir" (ASD, II, 1954: 57).

Mustafa Kemal 16 Ocak 1923'te yaptığı bir konuşmasında ise askeri zaferleri yeterli görmediğini, daha büyük zaferlere hazırlanmak gerektiğini şöyle vurgulamıştır (ASD, II, 1954: 71-72): "Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer süngü zaferleri değil iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır..."

Tarımsal Üretimi Artırmaya Yönelik Politikalar ve Tarımsal Yapı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hükümetler tarafından, tarımsal üretimin artırılması için özellikle vergi, kredi, toprak mülkiyeti, makineli tarımın teşviki konularında önemli tedbirler alındı. Toprak üzerinde özel mülkiyeti yaygınlaştırmak için hukuki düzenlemelere gidildi. Bazı tarım ürünlerinin üretimi özendirildi, tarım kesiminde eğitim ve araştırma faaliyetleri geliştirildi. Sulama, gübre kullanımı tohumluk sağlama ve teknik eğitim verilmesi vb. konularında kamu yatırımı uygulandı (Kayıran, 1988: 58-130).

Vergi Politikası - Aşar Vergisinin Kaldırılması

Cumhuriyet döneminin ziraat politikası ile ilgili en önemli uygulaması 17 Şubat 1925 tarihinde 522 sayılı kanun ile (Düster, Üçüncü Tertip, Cilt 6: 52-57), "Dime" ve "Öşür" adlarıyla da anılan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınmış (Barkan, 1980: 799-804) "...Memleketin başında Kur'un-u Vüsta'nın (Ortaçağ'ın) en insafsız belası olarak hala musallat duran âşarın..." (ASD I, 1954: 334) kaldırılmasıdır (Baydar, 1978: 20-41). Halk için taşınmaz ve biktirici bir yükümlülük haline gelen (TBMMZC, 1940: 269) aşar vergisi kaldırıldığında, bütçeye ¼ oranında bir gelir sağlıyordu. 1924 yılı bütçesi içinde aşar, ağnam ve arazi vergisi merkezi devlet gelirlerinin %35' ini oluşturuyordu (Hershlag, 1958: 209).

Arazinin gayr-ı safi hasılatı üzerinden çoğu kez aynı olarak %10-%12,5 olarak alınan aşar (Akalin 1975: 97-98), köylüyü üretimden caydırmakta idi. Ayrıca bu ağır vergi yükü kırsal kesimde sermaye birikimini engelliyordu. Çağdışı aşar vergisinin kaldırılması ve bu verginin kazanç vergisine kaydırılışı tarımda üretimi özendirici bir ortam yarattı (Akalin 1975: 100). Vergi geliri pazara ve kente yöneldi, böylece Türk çiftçisine ve tarımsal gelişmeye önemli bir kaynak aktarımı sağlanmış oldu.

Köylüden Alınan Diğer Vergiler

Tarım kesiminden alınan diğer vergiler ise; (i) ağnam, (ii) arazi, (iii) yol ve (iv) maarif vergileridir (Kayıran, 1988: 66-71; Bulutoğlu, 1967: 147-155). Ağnam vergisi, aşar kaldırıldıktan sonra yükseltildi. 1924 ve 1926 yıllarında yapılan düzenlemelerle "canlı hayvan başına" alınan vergi miktarı, 1924-1929 yılları arasında iki kat artırıldı ve toplam vergi gelirlerinin %6-7'sini karşılar düzeye getirildi (Pakalin, 1978: 453). Aşarın kaldırılmasından sonra "arazi vergisi" de yeniden düzenlendi ve bu vergi miktarı 1926-1929 döneminde, toplam devlet gelirlerinin %5-6sını oluşturur hale getirildi (Düster, Üçüncü Tertip, Cilt 6: 53; Keyder, 1982: 54). Cumhuriyet hükümetlerinin köylüden aldıkları diğer iki vasıtasız vergi ise yol ve maarif vergileridir.

Toprak Mülkiyeti Politikası

1920'li yıllarda Cumhuriyet'in devraldığı toprak ve işletme dağılımını (Mears, 1924: 296) iyileştirici önemli düzenlemelere gidilmemiştir. Ancak, toprakta özel

mülkiyeti sağlama politikası hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve arzulanıktan model çerçevesinde tarımsal gelişmeyi engelleyici bir duruma son verilmiştir. Bu düzenlemelerin başında 1924 Anayasası ve "Medeni Kanun'un" kabulü gelmektedir.

20 Nisan 1924 tarihli 419 sayılı "Teşkilatı Esasiye Kanunu" nun 74. Maddesi kamulaştırmada değer pahasının peşin ödenmesi koşulunu getirmekte, o dönemler için kamulaştırmayı imkânsız kılacak bir hükümlerle (Kili ve Gözübüyük, 1985: 125) toprakta özel mülkiyet ilkesi pekiştirilmektedir (Velidedeoğlu, 1979: 2).

17 Şubat 1926'da kabul edilen 743 Sayılı "Türk Kanunu Medenisi" ile toprakta özel mülkiyet tam olarak sağlanmış ve toprağın alınıp satılabilmesi de hak olarak Türkiye tarımcılarına tanınmıştır (Kayıran, 1988: 72-82).

Tarımsal Üretim Tekniği Ve Makineli Tarımın Teşviki

Cumhuriyet hükümetleri, tarım kesimindeki işgücü kıtlığının farkındaydı. Hem tarımdaki işgücü açığını kapatmak, hem de ekilen tarım arazisi miktarını genişleterek Türkiye'nin tarımsal üretimini arttırmak amacıyla makineli tarımın teşvik edilmesi hususunun "... Diğer memleketlerden daha ziyade bir mecburiyet..." olduğu Mustafa Kemal tarafından 1923'de açıklanmıştır (ASD I, 1954: 293).

1920-1929 döneminde makineleşmeyi teşvik politikasında şu üç önemli uygulama dikkati çekmektedir: 1. Tarım makinelerini kullanan büyük çiftçilerin ve yardımcıların askerlikten muaf tutulması, 2. Tarım makinelerinde kullanılan akaryakıt ve bazı tarım girdilerine (kimyevi maddeler) gümrük muafiyeti uygulanması, 3. Traktör kullanımının özendirilmesi ve devlete ait traktörlerin uygun koşullarla kiralanması (Resmi Ceride, 25 Şubat 1926; Resmi Gazete, 13 Haziran 1929; Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü, 1939: 64-71).

1920'lerde makineleşmeyi teşvik uygulamalarına rağmen, tarım makineleri kullanımı yaygınlaştırılmamış ve karasaban hâkimiyetine son verilememiştir. Tarım makinelerinin sayısı, toplam tarım aletlerinin ancak %1'ini teşkil ediyordu (DİE, 1930: 15). 1923-1924 yıllarında 486'sı "hükümet malı" olmak üzere 501 adet traktör bulunduğu, 1925 yılında Ziraat Bankası'nın sadece Tarsus'lu çiftçilere 50 traktör dağıttığı, Adana'daki tarımsal alanların %10'unun traktörle işlendiğine ilişkin tahminler de yapılmıştır (Silier, 1981: 18-24).

Anadolu'nun Akdeniz ve Ege bölgelerindeki çiftliklerde makine kullanımı yaygındı. Resmi bir yayına göre, Türkiye'de bulunan traktör sayısı 1924-1926 yılları arasında 220'den 1000'e çıkmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 1969: 44). 1926-1930 yılları arasında hükümetin bütçeden çiftçiler lehine 6.625.181 lira gümrük muafiyeti sağlanması, traktör sahiplerine 1930'da 2.700.000 TL. Tazminat ödemesi gibi büyük fedakârlıklar (Hatipoğlu, 1936: 15 - 18), tarımı makineleştirme konusundaki ilk atılımın umulan etkiyi yaratmasına yetmemiştir. Öyle ki, "... Kazançlı ziraat her

yerde mutlak modern ziraat olmak icap etmez...” gibi (Hatipoğlu, Dönüm, 1933: 2) yorumların yapılmasına neden olmuştur.

Tarımsal Kredi Politikası ve Kooperatifçilik

1920'lerde Türkiye'de tarımsal üretimi artırmak için uygulanan destek politikalarından birisi de çiftçiye zirai kredi temin edilmesi ve kooperatifleşme politikaları alanlarında gösterilmiştir (ASD I, 1954: 292-293; 391-392).

1923-1929 yılları arasında Ziraat Bankası'nın yeniden düzenlenmesi ve devletin katkısı sağlanarak, 1922 yılı sonunda 4.390.812 lira olan kredi işlemleri hacmi 1923 senesinde 8 milyona, 1924 yılında ise %112 artış gerçekleştirilerek 17 milyona yükseltilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1938: 513). Bu tarımsal kredi genişlemesi daha sonraki yıllarda sürdürülememiştir. 1925'de yıllık artış %17, 1929'da %1,4 olarak gerçekleşmiş ve verilen toplam zirai kredi miktarı takriben 27 milyon lira olmuştur. Ziraat Bankası kredilerinin toplam kredilere oranı ise 1924 yılında %61,1'den 1929 yılında % 21,1'e düşmüştür (Aykut, 1943: 165). Belli koşullara bağlı olan bu kredi genişlemesinden daha çok pazara yönelik üretim yapan büyük tarımsal işletmeler yararlanabilmiş, köylünün “nakit”, “mal” ve “iş üzerinden” murabahacılar borçlanması (Hatipoğlu, 1939: 104-109; Tökin, Kadro, 1932: 25-34) devam etmiştir.

1920'lerde tarımsal kredi ve kooperatifleşme konusundaki bir başka gelişme, 1 Haziran 1929 tarihinde kabul edilen 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasıdır.

Tarımsal Eğitim Politikası

Cumhuriyet yönetiminin benimsediği dünya görüşünden kaynaklanan en önemli ilke “pozitifistik bir bilimciliktir”. Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı'dan, ikisi ziraatçı, biri orman ve biri veteriner yetiştiren 4 okul devralmıştır (DİE, 1939: 503).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu okullara 9 ameli ziraat mektebi, 2 teorik ziraat mektebi eklendi (Kayran, 1988: 111 - 114). Bu okullarda teorik bilginin yanı sıra uygulamaya önem verildi. Okul arazilerinde orak, harman ve traktör sürme eğitimi verildi. Öğrenciler ayrıca devlet çiftliklerine ve diğer büyük tarımsal işletmelere staj için gönderildi. Ancak bu okullar faydalı görülmediğinden, 1938'de bir kanunla “Halkalı Yüksek Ziraat Okulu” ile birlikte tüm orta ziraat okulları kapatıldı (Tarım Bakanlığı, Ziraat Kanunları, Cilt 2, 1940: 37). Bu okulların öğretmenlerinden seçilenler Almanya başta olmak üzere yurt dışına eğitime gönderildi.

Ayrıca 1920'li yıllarda tarım eğitiminde bilgi ve beceriyi artırmak için 1920'de İstanbul-Yeşilköy'de, 1925'de Eskişehir'de, 1929'da Adapazarı'nda, 1928'de Ankara'da tohum ıslah ve deneme istasyonları (Hatipoğlu, Dönüm, 1933: 7-8) kuruldu. Her fırsatta ziraat memurları, köy

öğretmenleri ve çiftçiler için muhtelif bölgelerde ipekböcekçiliği, arıcılık, sütçülük, bağcılık gibi kurslar açıldı (CHP, 1938: 440).

Diğer Tarımı Teşvik Tedbirleri

Cumhuriyet hükümetleri 1920'li yıllarda tarımsal üretimi artırmak için her çareye başvurmuşlardır. 1920'li yıllarda ulaştırmaya verilen önem ve “milli şimendifer siyaseti” (Ete, 1938: 100) ile Türkiye'yi demir ağlarla örme, asayişin sağlanarak Türk köylüsünün güven içinde çalışabileceği bir ortamın sağlanması, milli bir iktisat siyasetinin takip edilerek hukuki ve kurumsal pek çok düzenlemenin yapılması (Kayran, 1938: 116-130), Atatürk 'ün Türk çiftçisine örnek teşkil etmesi için kurduğu Ankara'da Gazi Orman Çiftliği (Öztoprak, 2006: 82), Silifke'de Tekir, Yalova'da Baltacı, Tarsus'ta Piloğlu, Dört Yol'da Karabasmak gibi çiftlikler; bilimin ve teknolojinin tarım sektörüne uygulanması halinde elde edilen başarıyı halka göstermiştir. Mustafa Kemal, 1925 yılından itibaren geliştirdiği bu çiftliklerini 1937'de çok sevdiği ve uğruna hayatını esirgemediği milletine bağışlamıştır. Modern tarım tekniklerini halka göstermek, damızlık hayvanları yetiştirmek, ziraat okulu öğrencilerine uygulama alanı oluşturmak gibi amaçlarla kurulan “Atatürk Çiftlikleri”, 1938'de kurulan “Devlet Ziraat İşletmeleri Kanunu”nu meydana getirmiştir (T.C. Ziraat Vekâleti, Devlet Üretim Çiftlikleri Umum Müdürlüğü. 1957: 4-5).

Bataklıkların kurutulması, Çubuk Barajı'nın yapılması, Menderes'e bağlı kollarının sulamada kullanılabilir hale getirilmesi için yapılan çalışmalar, bağlık, fidanlık, zeytinlik, güllük gibi alanların genişletilmesine yönelik girişimler de Türk tarımını modernleştirme yönünde harcanan çabalar arasında sayılabilir (Kazgan, 1983: 3-17; Sarıkoçuncu ve Kayran, 1999: 233-234).

Cumhuriyet hükümetlerinin tarımı teşvik tedbirleri ve uygulamaları yukarıda belirtilenlerle de sınırlı değildir. Bu konuda çeşitli tarihlerde kararname çıkarılmıştır. Bu cümleden olarak, mahkûmların “nadas ve hasat” mevsiminde izinli sayılmaları 15 Ocak 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.1.1/102-3-5).

12 Temmuz 1925 (BCA, 030.18.1.1/024-13-13) ve 10 Nisan 1927 tarihli kararname ile de, tarım arazisine sahip olup da arazi anlaşmazlığı nedeniyle mahkûm olanlar ve arazi sahibi mahkûmların ekim - biçim dönemlerinde cezalarının tecil edilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.1.1/014-43-9).

Öte yandan, Bakanlar Kurulu'nca 25 Aralık 1925 tarihinde, Ankara civarındaki Hasırca Çiftliği'nin kamulaştırılarak bir hayvan hastalıkları bakım ünitesinin kurulması kararı alınmıştır (BCA. 030.18.1.1/112-64-16).

Yine, 17.12.1925'de, “sanayi-i ziraiyenin tesisi ve teşviki zımında konserve, süthane ve âlet-i ziraiyye tamirhaneleri ile değirmen tesisatı için para ayrılması”

kararlaştırılmıştır (BCA.030.18.1.1/18-214-18-1924).

Aynı tarihte, Lozan Antlaşması'yla sınırlandırılan afyon ekimini denetlemek üzere oluşturulması öngörülen komisyona Cumhuriyet hükümeti şu teklifi yapmıştır: “*Afyona mukabil, pancar ziraatını te'min edecek vesâit -i maddiyye kabul edilmediği yani sermaye verilmediği takdirde Lahay mukarreratı haricinde tahdit ve takyidi kabul etmeyiz*” (BCA.030.18.1.1/012-63-20).

Çiftçiye toprak temin etmek için; “Memleketimizin birçok yerinde köylü çiftçilerin muhtelif esvab ve savâik tahtında” sahip oldukları arazinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak oluşu veya hiç toprağı olmaması nedeniyle, köylünün gündelikçi ve yarıcı olarak çalışması Cumhuriyet hükümetini huzursuz etmiş, “*bir fırsat elde edildiğinde emvâl-i milliye ve metrukeden bulunan çiftliklerin hane başına; toprağın verimine göre 40 dönümden 80 dönüme kadar dağıtılarak*” uzun vadeli taksitlerle arazi sahibi (BCA. 030.18.1.1/18-132-13-1924)” yapılmaları kararlaştırılmıştır (8 Ekim 1925).

Köylünün kredi, borç ve faizleri, incelenen yıllarda; sık sık ertelenmiş ya da hiç alınmamıştır. Örneğin; 14 Kasım 1926'da, “*havalarn müsaait gitmemesi ve mahsulatın layık-ı veçhile idrak olunamaması sebebiyle bazı mahallerde faiz alınmamak ve 3 senede altı müsâvi taksitte tahsil edilmesi*” ilkesi (BCA. 030.18.1.1/18-233-21-1931) kabul edilmiştir.

Uluslararası tarım kongreleri ve enstitülerinin karar ve uygulamaları dikkatle izlenmiştir. Örneğin; 20 Nisan 1931 tarihinde yapılan bir düzenleme ile 21 Mart gününün “toprak bayramı” olarak “bütün milletler tarafından” aynı günde kutlanması ve bu kutlamalara Türkiye'nin de katılması önerisi Cumhuriyet hükümeti tarafından benimsenmiştir. (BCA. 030.18.1.1/18-233-21-1931).

1920'li yıllar tarım sektörü açısından “altın yıllar olarak” kabul edilebilir (Boratav, 1988: 37-38; DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1991), 1993: 123). Boratav'ın hesaplamalarına göre, Türkiye'de 1920'li yıllarda sanayinin gelişme hızı ortalama %8,5, 1924-1929 yılları arasında tarımsal hasılanın yıllık büyüme hızlarının ortalaması %16,2'yi buluyordu (DİE, 1981: 418). 1923-1929 döneminde Türkiye'nin ihracatı içinde tarım ürünlerinin payı ise %86,3, sanayi mallarının toplam ihracat içindeki payı ise %8,6 kadardır (Keyder, 1982: 100).

Özetlersek, Cumhuriyetin tarıma yönelik politika ve uygulamalarının amacı; ekilebilir toprakların tarıma kazandırılması için nüfusun artırılması ile tarımsal üretim tekniklerinin yenileştirilmesidir. Ulaşım, sağlık gibi alanlardaki gelişmelere paralel olarak tarımsal üretim ve çiftçinin refah seviyesi de artmıştır. Tarıma bağlı sanayi tesisleri kurma çabaları ürün çeşitlenmesine ve sanayi ürünlerinin artmasına neden olmuştur. Aşar vergisinin kaldırılması, kredi-kooperatifler politikası ve tarıma dönük eğitimin artırılması gibi bir bölümünü verdiğimiz teşvik tedbirleri ve uygulamaları, köylüye (Ver!), köylüye (Ö!) yerine, (Al!) politikasının Atatürk

tarafından başlatıldığını göstermektedir.

1930'larda Tarım Politikaları Ve Türkiye'nin Tarımsal Yapısı

1929-1938 döneminde Cumhuriyet hükümetlerinin izlediği iktisadi politika “sağlam para ve denk bütçe politikası” şeklinde özetlenebilir (Keyder, 1982: 112).

1930'lu yıllarda devletin ekonomik yaşama müdahalesi incelendiğinde daha çok sanayi, dış ticaret ve ulaştırma kesimlerine ağırlık verildiği görülür (Boratav, 1988: 41-43). Ancak, tarım kesiminde de önemli düzenlemeler ve müdahaleler yapmıştır. Fakat bu müdahaleler sanayi kesiminde olduğu gibi bir strateji tespit edilerek gerçekleştirilmemiştir. Planlı bir tarımsal kalkınma stratejisinin uygulanması yerine, bu kesimin değişik sorunlarına karşı dönemin koşullarına uygun olarak birbiri ile fazla bütünlük arz etmeyen uygulamalarda bulunulmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Ve Devletçilik Politikasına Geçiş

Türkiye'nin iktisadi yönden geliştirilmesi, kalkındırılması için 1923-1929 döneminde liberal bir ekonomi politikası benimsenmiş ve özel kesimden yararlanılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yöneticiler ve ülkenin düşünce alanına yön verilebilecek durumda olanlar yeni bir iktisadi sistem arayışında bulunmuşlardı (Aydemir, 1975: 367). Bu dönemde iktisadi kalkınma, özellikle de sanayileşme kaynak kıtlığı, tecrübe ve teknolojik yetersizlik vb. nedenlerle arzu edilen seviyeye çıkarılamamıştı. ABD ve Avrupalı devletlerin ekonomilerinin iç istikrarsızlıkları ile dünya sisteminin gitgide büyüyen dengesizliklerinin birleşmesinden doğan “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı” Türkiye ekonomisini de etkiledi ve yeni bir politika arayışına sevk etti (Tekeli ve İlkin, 1981: 1). Devlet, iktisadi gelişmeyi özel kesimden beklemek yerine bizzat öncülük yaparak, özel kesime müdahale etmeye ve yönlendirmeye başladı (Tekeli ve İlkin, 1981: 107). 1932-1933 yıllarında ise “devletçilik” dönemi somutlaştı (Boratav, 1974: 133; Keser, 1993: 85).

Türkiye 1929 krizinden payını, tarımsal ürün fiyatlarının dünya piyasalarında değer kaybetmesiyle almıştır. Türk dış ticaretini genellikle tarımsal ürün ve hammadde ihracı, ithalâtını ise sanayi maddeleri oluşturduğu için Türk tarım kesimi buhrandan çok daha fazla etkilenmiştir. Mustafa Kemal, bu durumu ve alınması gerekli önlemleri 1 Kasım 1930'da TBMM'de yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştır (TBMMZC, Cilt 22, Devre 3, İnikat 1: 2): “*Bilhassa zirai memleketlerde hissolan cihanşumul bir iktisadi buhran vardır. Bu buhran tabiatıyla bizim memleketimize de temas etmiş ve ağırlığını hissettirmiştir Bu sıkıntı karşısında emsalsiz tahribattan dar ve kurak senelerden sonra... Senelerden beri alınan tedbirlere, önümüzdeki sene daha geniş mikyasta ihtiyaç vardır. Gayet tasarrufkârane bir idare tarzı, resmi ve hususi bütün muamelatımıza hâkim olmak lâzımdır.*”

CHF'nın Üçüncü Büyük Kongresi Zabıtlarında da krizin Türk tarımı üzerindeki etkileri pek çok oturumda tartışılmıştır. Kongre'ye Çanakkale'den katılan Veli Bey'in verdiği bilgilere göre, Türk köylüsünün geçinme ve istihsal vaziyetini 1929 buhranı şiddetle sarsmıştır (CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (10-18 Mayıs 1931), (1931): 9-10; 31-53; 283-287). “Çiftçi arkadaşlar; birkaç çiftçi arkadaş bir okka buğday getirir ve pazarda satardı. Bir okka gaz alır giderdi. Bugün bir okka gazı almak için yedi okka buğday satması lâzımdır. Sonra bir metre basma alırdı. Bunun için nihayet 100 para, üç kuruş verirdi. Hâlbuki bugün aynı basmayı 40 kuruşa alıyor...”

Tarımsal Eğitim Ve Araştırma Faaliyetleri

Eğitimin Yeniden Düzenlenmesi

1930'larda ziraat eğitiminin yükseköğrenim seviyesinde örgütlenmesine önem verilmiş, orta kademe eğitim ise 1930'lu yıllarda yeniden ele alınmıştır. 1930 yılında açılan İstanbul, Bursa, İzmir ve Adana orta ziraat okullarına yenileri eklenmiştir. 1930 yılında kurulan “Ankara Yüksek Ziraat Mektebi” 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne dönüştürülür. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde (YZE), 1930'larda çok az sayıda öğrenci eğitim-öğretim görmüştür. Bu enstitüden mezun olan öğrenciler, tarımsal kalkınmayı hızlandıracak bir işleve sahip olmaktan öte, çağdaş anlamda yükseköğretim ve araştırma faaliyetlerine öncülük etmişlerdir.

YZE'den 1934-1939 yıllarında mezun olan lisans öğrencisi 241'i erkek, 13'ü kız olmak üzere toplam 254'dür. Doktora yapanlar ise 19 kişiden ibarettir (DİE, Tarım İstatistikleri (1934-1937). 1939: 503). Yüksek Ziraat Mektebi'nde ve orta dereceli ziraat okullarında öğrenim gören öğrencilerin Atatürk Orman Çiftliği'nde staj yapmaları sağlandı (Yazıcıoğlu, 1959: 8).

Ankara'da öğretime başlayan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulmasında esas amaç, Türkiye'nin ziraat, veteriner ve ormancılık problemlerini çözmeye yönelik öğretim ve araştırmayı yapmak; Türk tarımını modernleştirmektir. Başlangıçta kürsülerin başına Alman profesörler getirildi. Hitler rejiminden kaçan “mülteci” bilim adamları (Düstur, Cilt 8: 1090) da Enstitü'de görev yaptı (Widmann, 1981: 117, 143-146). Enstitü; eğitim, araştırma, yayın ve uygulama işlevlerini yerine getirdi. Enstitü'de; Cumhuriyet hükümetleri, bu yöndeki çalışmalarını eğitim, zirai kurslar (CHP, 1938: 340), sergiler, kongreler (Nesihi, *Kadro*, 1934: 44-47), yayın ve propaganda vb. yolların hemen hemen tümünü deneyerek gerçekleştirmeye çalışmışlardır (CHP, 1938: 339-341). Bu faaliyetlerden en önemlileri; “1931'de Birinci Ziraat Kongresi” ve 1938'de “Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi” olmak üzere iki kongrenin toplanmasıdır.

1930'lu Yıllarda Düzenlenen Ziraat Kongreleri

1931 Birinci Ziraat Kongresi

Türkiye'nin tarım sektörü ve ihracatı; 1929 dünya buhranının getirdiği sorunlarla karşılaşınca Mili İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (MİTC) tarafından 5-14 Ocak “1931 tarihleri arasında “1931 Birinci Ziraat Kongresi” (1930 yılında toplanan “Sanayi Kongresi” çalışmalarının tamamlayıcısı olarak) düzenlendi.

Kongre'de Türkiye'nin tarımsal yapısı ile sorunları tarım uzmanı-teknisyenleri tarafından hazırlanan raporlarda bütün yönleriyle ele alındı ve çözüm önerileri tartışıldı (Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931).

1938 Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi

Devletin (doğrudan) öncülük yaptığı “Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi” 27 Aralık 1938'de Cumhuriyet'in 15. yıldönümünde toplandı. Ankara'da Başbakan Celal Bayar'ın açış konuşmasından sonra çalışmalarına başladı. Bayar bu açış konuşmasında, Türk köylüsünün içinde bulunduğu durumu ve sıkıntıları anlattı (T.C. Ziraat Vekâleti, 1939: 3-4).

Kongre'de Türk ziraat politikası tartışılmış; il, ilçe ve köylerden ziraat temsilcisi ve teknisyenlerin sundukları üretim teknikleri ile ilgili raporlar görüşülmüştür (T.C. Ziraat Vekâleti, 1939).

Bitki Tarımında Deneme, İslah ve Mücadele

Cumhuriyet hükümetleri, 1930'lu yıllarda köylünün elindeki tohumları ıslah ederek üretimi artırmaya çalışmışlardır. Devlet, ıslah ve deneme istasyonlarında ya yeni bitki türleri bularak ya da ıslah ederek; deneme tarlalarında bulunan türün en uygun yerleştirme tekniğini araştırarak, köylüye göstererek; ıslah edilen tohumları yetiştirerek ve köylüye dağıtarak tarımı desteklemiştir (Turgay, 1952: 31-56). Hükümetler bu destekleri hububat ve bakliyat Ziraat Vekâleti içinde özel olarak kurulan bir müdürlük, şeker pancarında şeker fabrikaları, tütünde ise tekelleştirme kanalıyla uygulamışlardır.

Devlet, bu destekleri sağlayabilmek için 1920'lerde çıkarılan kanunlara ek olarak, bu konulardaki yetkilerini genişleten kanunlar çıkarmıştır. 24 Mayıs 1930 tarih ve 1641 sayılı “Tohumların Gümrük Resminden İstisnası Hakkında Kanun”, 2 Haziran 1930 tarih ve 1682 sayılı Ziraat Bankası'nca “Tedarik Olunacak Tohumların Satış Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun”, 1934 yılında kabul edilen 2654 “Tohum Üretme Çiftlikleri Kanunu”, olarak sayılabilir (T.C. Tarım Bakanlığı, Ziraat Kanunları, 1939: 70-75; 58; 156; 214-256).

Tohum ıslah çalışmalarına verilen önem sonucu Ziraat Vekâlet'ine bağlı olarak Eskişehir'de (Sazova) bir tohum ıslah istasyonu kurulmuş, bunu Adana, Adapazarı, Yeşilköy, Edirne ve Ankara'da kurulanlar izlemiştir. 1931 yılında Eskişehir- Dry-farming, 1936'da Kayseri'de yem bitkileri, 1937'de Antalya'da “Sıcak İklim Bitkileri İslah İstasyonu” ve 1938'de Erzurum'da kurulanlar

eklenmiştir (Hatipoğlu, 1933: 6-7). Ayrıca, 1935'te Ordu'da 60 dekar ve 1937'de Çorum'da 522 dekar ekili alanlara sahip iki deneme istasyonu çalışmalarına başlamıştır (Ünal, *Ülkü*, Cilt 12, Sayı 69: 225-226) .

Hayvancılıkta İslah Araştırmaları ve Hastalıklarla Mücadele

Hayvancılıkta ıslah faaliyetleri koyunculuk, tiftik keçisi, sığırcılık ve at yetiştirme üzerine yoğunlaşmıştır (Hatipoğlu, 1933: 5-10). Bunun nedeni, ilk üç hayvan türünün beslenme, sanayi girdisi, iç tüketimde kullanılması aynı zamanda bunlardan ihracatı artırmakta yararlanması; at yetiştiriciliğine önem verilmesi ise tarımda çeki hayvanı olarak öküz yerine atın sokulmak istenmesiyle yakından ilgilidir.

1930'lu yıllarda yerli hayvanların vasıflarının iyileştirilmesi ve verimlerinin artırılması için seleksiyonlara tabi tutulmaları, atlarda Arap ve İngiliz ağırları, sığırlarda Montofon boğaları ve koyunlarda Karagül koçları ile iyi cinsler elde edilmesine çalışılmıştır. Bunu gerçekleştirmek için haralar, yetiştirme çiftlikleri, inekhaneler ve aşılama merkezleri kurulmuştur (BKZKK, 1938: 3-14). Tavukçuluk alanına önem verilmiş ve bu alanda teknik gelişim ve eğitim için bir enstitüsü açılmıştır. Yerli tavukların geliştirilmesi yanı sıra "Lagorn ve Radaylant" cinslerinin yayılmasına çalışılmıştır.

Kısacası, tarımda verimliliği artırmak için devlet öncülüğünde araştırma, ıslah ve hastalıklarla mücadele çalışmalarına Atatürk döneminde büyük bir önem verilmiştir.

Toprak Mülkiyeti Politikası

Türkiye Tarımında İşletme ve Toprak Dağılımı

Türkiye'de 1930'lu yıllarda tarım işletmelerinin yaklaşık %70'i 50 dekardan azdır. 500 dönüm buğday eken ve bire beş ürün kaldıran çok az sayıdaki çiftçinin yıllık safi karı, ayda 100 lira ücret alan bir memur kadar bile değildir (Sarç, 1949: 303). İsmail Hüsrev'in hesaplarına göre, 1930'larda bir köylü ailesinin geçimi için ortalama 70-100 dekar arasında toprak gerekmektedir (Tökin, *Kadro*, 1933: 35). Barkan'a göre, küçük ve orta üreticilik ise 100 dekar civarında bir toprağı, büyük üreticiler ise 400-500 dekardan daha fazla toprağı işlemektedirler. Tarım işletmelerinin %80'ini küçük ve orta üreticilik teşkil etmektedir (Barkan, İÜİFM, 1944: 323).

Çiftçinin Donatımı Ve Tarım Teknolojisi

Türkiye'de, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı" 1930'lu yıllarda tarımsal teknoloji seçiminde bir geriye dönüşe neden oldu; traktör sayısı 1933'te 1.382'den 1936'da 1.308'e düştü (DİE, 1941: 27). Ülkede gerekli makine bakım altyapısı kurulmadan makineleşmeye başlandığı için muhtelif yerlerde "makine maşatlığı" oluşmuştur (Dönüm, 1932: 31-32).

Bu ortamda Atatürk, çeki hayvanı olarak öküz yerine atı önermiştir. 1923'de "*Memleketimizin vüsatına nispetle nüfusumuz az olduğundan ziraat hususunda makine ve*

alât-ı fenniye istimaline diğer memleketlerden daha ziyade bir mecburiyet vardır" diyen, Mustafa Kemal, 1 Kasım 1937'de TBMM'ndeki nutuklarında ise şunları söylemiştir (ASD I, 1954: 293): "*Küçük, büyük bütün çiftçilerin iş vasıtalarını artırmak, yenileştirmek ve korumak tedbirleri, vakit geçirilmeden alınmalıdır. Her halde en küçük bir çiftçi ailesi, bir hayvan sahibi kılınmalıdır; bunda, ideal olan öküz değil, beygir olmalıdır...*"

1930'larda karabasandan pulluk kullanımına doğru bir geçiş başlamıştır. Nitekim Atatürk'ün 1937 yılındaki direktifi de bu yödedir (ASD I, 1954: 395).

Türkiye, diğer ülkelerle karıştırıldığında yüzölçümüne oranla ekili-dikili topraklarının darlığı ile dikkati çekmektedir. Türkiye'de kullanıma açılan tarım arazisi 11.651.849 hektar olup, ülke yüzölçümünün %15,2'si kadardır. Nadasa bırakılan topraklar çıkartıldığında, ekilen topraklar, yüzölçümünün %10,4'ünü ancak bulmaktadır. Oysa bu oran Almanya'da %40, Fransa'da %41, Macaristan'da %62, Romanya'da %46, Bulgaristan'da %41, Yunanistan'da %20 civarındadır (Tanoğlu, İÜİFM, 1944: 323).

Toprak Mülkiyeti İle İlgili Politikalar

1920'li yıllarda toprak mülkiyeti ile ilgili önemli düzenlemeler gerçekleştirildi. 1924 Anayasası'nın 74. maddesi ve Medeni Kanun ile mülkiyet hakkı yaygınlaştırılmış; daha çok kişinin toprak mülkiyetine sahip olması sağlanarak özel mülkiyet güvence altına alınmıştır.

Başbakan İsmet Paşa, 3 Aralık 1929'da Meclis'te yaptığı konuşmasında; köylüye 20.000 dönümü büyük arazi sahiplerinden kamulaştırılan topraklar olmak üzere, yaklaşık 100.000 dönüm hazine arazisinin dağıtıldığını, başlıca amacın "*topraksız köylüye kendi malı yapacağımız tarlasında çalışmak imkânını hazırlamak*" olduğunu vurgulamıştır (TBMMZC Devre 3, Cilt 3: 16-18).

Toprak reformu ile ilgili bir kanunun çıkarılması düşüncesi, 1930'lu yıllarda başta Atatürk olmak üzere CHP liderleri tarafından sıkça savunuldu ve toprak mülkiyeti ve tasarruf durumundaki bozukluklarla ilgili tedbirler alındı (Kayıran, 1995: 86-98).

1923-1934 döneminde muhacir ve mübadillere yaklaşık 6.000.000 dekar, "muhtaç çiftçilere de 730.000 dekar arazi dağıtıldı (Barkan 1986: 61). Rumeli, Kafkas, İran, Suriye ve Irak'tan Türkiye'ye göç eden 58.027 aileye (toplam 284.392 kişi); on yıl boyunca parasız olarak 40.692 ev, 6321 arsa ve 1.567.472 dönüm arazi verildi (CHP, 1933: 59). 1341 (1924) tarihli "Bütçe Kanunu"nun "devlete ait arazilerin hükümetçe takdir edilecek ve 10 yıllık taksitlerle ödenecek bir bedel karşılığında topraksız çiftçilere satılmasını mümkün kılan" özel hükmü uyarınca; 22.233 aileye (toplam 96.115 kişi) 731.450 dönüm, 1929 yılında çıkarılan 1505 sayılı kanuna göre; 520.787 liralık istihlâk yaparak 1.287 aileye (toplam 5.844 kişi); 346.076 dönüm toprak sağlandı (CHP, 1933: 402).

1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu'nun "Türkiye'ye gelen göçmenlerden mesleği çiftçilik olanlarına tarım arazisi verileceğine ilişkin hükümlerine" göre; 1934-1938 döneminde 48.000'i az topraklı köylü olan 88.695 aileye yaklaşık 30 dekardan 2.900.000 dekar arazi dağıtılmıştır. Ancak çeşitli yollarla dağıtılan arazileri topraksız ve az topraklı çiftçilerin uzun süre ellerinde tutabildikleri de söylenemez (TBMMZC, Devre IV, Cilt 6: 58-59).

Tarımsal Ürünleri Destekleme Politikası

1929 Buhranı, tarımsal politikada değişiklikler yapılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Çünkü ihrac edilen tarım ürünlerinin fiyatları düşmüştür. Türkiye'de toplam ihracat hacmi de buna paralel olarak %30-40 azalmış, ithalat endeksinde de 1929-1936 arasında %40-45 oranında bir düşüş gözlenmiştir (Kindleberger, 2007: 191).

1930'larda ve 1940'larda devletin tarımsal politikasına iki temel endişe yön verdi. Birincisi, tarım kesiminden sanayiye daha fazla kaynak aktarılması. İkincisi, besin maddeleri ithalatının tümüyle ortadan kaldırılarak, ödemeler dengesi sorununa son verilmesi (Boratav, 1988: 51-56). Böylece, besin ürünlerinde kendine yeterliliğin sağlanması hedeflenmiştir.

1932 yılında kabul edilen "Buğday Kanunu"yla başlatılan buğday fiyatını destekleme programı, yukarıda sözü edilen kaygıları ortadan kaldırmak açısından çok önemliydi. Bu uygulama ile devlet, ihracat için üretim yapan çiftçiden tahıl üreticisine, yani Orta Anadolu'da ülke ihtiyacının %80'ninden fazlasını üreten küçük ve orta çiftçileri destekleyen tutum içine girdiğini göstermiş oldu.

İncir, üzüm, zeytin, fındık gibi diğer ticari ürünlerin teşvik açısından durumu, hububata göre daha iyi bir görünüm arz etmektedir (Tökin, *Kadro*, 1934: 25). Pamuk ve pancar ise fiyat-kredi politikasıyla en çok desteklenen ürünlerdir. 1936'da özel olarak pamuk ekicilerinin sorunlarını dinlemek üzere Ege Bölgesi'ne gelen Başbakan İnönü, "... *Bundan böyle pamuk üretimine ve üreticilerine çok daha fazla önem verileceğini*" söylemiştir (Karınca, 1936: 28). Pamuk üreticileri ise, makine tedariki ve ıslah edilmiş tohum bulmanın güçlüklerinden söz ettikleri halde, kredi güçlüklerinden hiç şikâyet etmemişlerdir. Hükümet, su kanalları açan müteşebbisleri vergiden muaf tutarak, sulama projelerini teşvik etmiştir (Karınca, 1936: 17). Şekerpancarı ekimi yapan bir kısım köylülerin satın alma gücü yükseldiği için, İstanbul piyasasını da canlandırdıkları.

1930'larda bir milyondan fazla köylü ailesinin başlıca geçim kaynağı ve en önemli ihrac ürünü olan Türk tütünçülüğü (Kronikler, *Kadro*, 1932: 41), hem fiyatı hem de devlet inhisarının varlığına karşın; büyük ölçüde, çok iyi örgütlenmiş yabancı ve yerli tüccarların politikalarına göre yapılmıştır.

Tarımsal Kredi Politikası ve Kooperatifçilik

Atatürk döneminde Türkiye'de tarım üretimini artırmak için uygulanan destek politikalarından birisi de çiftçiye ziraî kredi temin etmektir. Cumhuriyet'in kuruluş günlerinde iflasın eşiğinde olan Ziraat Bankası güçlendirildi ve çiftçiye teşkilatlı tarım kredisi veren bir kuruluş haline getirildi (Tezel, 1986: 348).

Ziraat Bankası tarafından çiftçiye verilen kredi miktarı 1923'te 3.774.000 liradan 1929 yılında 25.881.000 liraya (Aykut, 1943: 195); 1930 yılında 35.700.000 liradan 1939'da 44.600.000 liraya yükselmiştir (T.C. Ziraat Bankası, 1964: 196).

1930'lu yıllarda Ziraat Bankasınca açılan tarım kredilerinin faiz oranları düşürüldü ve kredi işlemleri kolaylaştırıldı. Bankanın teşvikiyle kredi kooperatiflerinin geliştirilmesine de çalışıldı (Atasagun, 1943: 131-132).

1920'li ve 1930'lu yıllarda Atatürk'ün direktifleri ve teşvikiyle 1 Nisan 1924'te "İtibarı Ziraî Birlikleri" kurularak kooperatifleşme hareketi başlatılmıştır. 1929 tarihinde kabul edilen "Ziraî Kredi Kooperatifleri Kanunu" ile yürürlükten kaldırılan "İtibarı Ziraî Birlikleri" Cumhuriyet köycülüğünün ilk merhalesidir.

İtibarı Ziraî Birlikleri ve onun yerine kurulan Ziraî Kredi Kooperatiflerinin bir amacı da köylülere kredi vermek ve çiftçileri tefecilerin elinden kurtarmaya çalışmaktır. İsmail Hüsrev'e göre, Ziraî Kredi Kooperatifleri demokratik esaslara sadık kalmış ve kredilerin hakkaniyetle dağıtılmasına gayret sarf etmiştir (Tökin, 1932: 42-43).

Atatürk, kooperatifçiliğe büyük bir önem vermiştir. O'na göre (ASD II, 1954: 266), "*kooperatifçilik yapmak, manevî kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektedir...*"

1923-1935 yılları Cumhuriyet devri kooperatifçilik hareketinin ilk evresidir. Bu evrede Kooperatifçilik eğitimi, kanuni düzenlemeler ve uygulamalar başlatılmış ve yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Örneğin; Atatürk'ün teşvikiyle İstanbul Üniversitesi Rektörü Muammer Raşit Sevig başkanlığında toplanan kurulun çalışmaları sonucunda "Türk Kooperatifçilik Cemiyeti" kurulmuştur (Türk Kooperatifçilik Kurumu, 1981).

1470 sayılı kanunun ve ana sözleşmesinin uygulanmasında bazı aksaklıklar görülmüş, bunların giderilmesi amacıyla, edinilen tecrübelerle de dayanılarak 21 Ekim 1935 tarihinde 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun" (TCZV, 1940: 202-208) ve 2836 sayılı sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu", TBMM'de kabul edilmiştir (TCZV, 1940: 209-216).

2836 sayılı kanunun çıkartılmasına, tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasına Atatürk öncülük etmiş ve Türk Kooperatifçilik Tarihi'nin ikinci evresini başlatmıştır (Karınca, 1936: 4-6). Atatürk 1936 yılında; Silifke'ye bağlı bir köyde, tarım kredi kooperatiflerinin ilki olan "Tekir Çiftçiliği Tarım Kredi Kooperatifi"ne 1 numaralı ortak

olarak girmiş ve meselenin önemini Türk köylüsüne anlatmak istemiştir.

“Zirai Kredi Kooperatiflerinin” tarım sektörüne verdiği krediler; 1930’da 3.400.000 liradan 1938’de 22.400.000 liraya yükselmiştir. Ortak sayısı ise 1930’da 20.170’den 1938 yılında 131.383’e çıkmıştır (Atasagun, 1940: 132; CHP On Beşinci Yıl Kitabı, 1938: 217-218).

Vergi Politikası

Türk tarım kesiminde 1930’lu yıllarda, vergi politikasında temel olarak 1920’ler için belirtilen özellikler korunmuştur. Yani, âşar dışında, tarımın vergilendirilmesinde arazi, hayvanlar ve yol vergisi kullanılmıştır.

1930 yılında, “köylünün tediye ettiği vasıtasız vergilerin umumi varidata nispeti” (arazi ve sayım vergisi), %10’dur. Oysa 1934 yılında bu oran %27,5 idi. Cumhuriyet yönetimi, köylünün vasıtasız vergi yükünü azaltmıştır. Ancak, “köylü bu gayri kâfi vasıtasız mükellefiyetini de arızasız ödeyemiyor(du)” (Aydemir, Kadro, 1934: 14).

Tezel’in hesaplamasına göre, (arazi, hayvan ve nakden ödenen yol vergisi), tarım kesimindeki yükümlülere ödenen doğrudan vergilerin toplam bütçe gelirleri içindeki payı; 1924’te %29’dan 1929’da %12’ye; 1938’de %11’e düşürülmüştür (Tezel, 1982: 376). Âşar kadar eski olan “Hayvanlar Vergisi’ne” 1920’li yıllarda zam yapılmış, 1926 yılında da %50’ye kadar “maarif vergisi” nin de eklenmesi kabul edilmiştir. 1930’lu yıllarda ise hayvancılığın gelişmesini engelleyen bu vergi azaltılmıştır. Örneğin, 1931 yılında koyun ve kıl keçilerinden alınan 60 kuruş yerine 1938’de 40 kuruş; sığır başına alınan 100 kuruş ise 35 kuruşa indirilmiş ve hayvancılık desteklenmiştir. Binek ve çift hayvanları 1938’de vergi dışı bırakılmıştır (TCZV, 1938: 41-54).

1930’lu yıllarda Türk köylüsünden alınmaya devam edilen bir diğer vergi de; “baş vergisi niteliğinde olan”, “Yol Vergisi” dir. 1921 yılında “Tarık, Bedeli Nakdisi” adı ile 18-60 yaşları arasındaki her Türk erkek vatandaşa konulan bu vergi, 4 iş günü çalışmak veya bunun işçi bedelini ödemek şeklinde bir yükümlülük getirmiştir. Bu vergi, 1925 yılında “Yol Mükellefiyeti Kanunu” ve 1929’da “Şose ve Vergiler Kanunu” ile tekrar düzenlenmiştir. 1929’dan başlayarak 10 gün çalışma veya 6 lira ödeme şeklinde uygulanmıştır. Yol vergisi, genelde atıl iş gücünü, özellikle de tarım kesimindeki atıl iş gücünü kullanarak veya çalıştırarak ekonomiye katkıda bulunmayı amaç edinen bir yükümlülüktür (Kaldor, 1982: 97-98).

Ziraat Vekâleti ve Bütçeleri

5 Mayıs 1920’de kurulan ilk TBMM Hükümeti’nde bir “İktisat ve Ziraat Vekâleti” vardı. Cumhuriyetin ilânından sonra tarımın Türkiye ekonomisi içindeki önemli yeri ve devletin tarım politikasına vermesi gereken önem dikkate alınarak 1924 yılında “müstakil bir Ziraat Vekâleti” kuruldu. Fakat bu devre kısa sürdü ve 1928’de Ziraat Vekâleti lağvedilerek yerine ziraat işleriyle de meşgul

olmak üzere bir “İktisat Vekâleti” kuruldu. 29 Aralık 1931 tarihinde ise “ziraat, orman ve baytar işlerinin” Ziraat Vekâlet’ine “ait olduğu” kabul edildi (TBMMZC, Devre 4, Cilt 5, İnikat 19, 29.12.1931: 138,139; Öztürk, 1968).

İncelediğimiz dönemde TBMM’de “Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilat Kanunu” 4 Haziran 1937’de TBMM’de kabul edildi ve 14 Haziran 1937’de yürürlüğe girdi (Resmi Gazete, 14 Haziran 1937). 3203 sayılı bu kanunla (Aynı Yer) “Ziraat Vekâleti; Ziraat Vekil’inin emrinde:” “Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü”, “Veteriner Umum Müdürlüğü” teşkil edilerek tarım politikasının koordineli bir biçimde bir bütün olarak yürütülmesi amaçlanmıştır.

Reşat Aktan’a göre Ziraat Vekâleti, daha önce olduğu gibi; bir süre için “hiç olmazsa mali bakımdan” önemli bakanlıklardan birisi olarak kabul edilmiştir. “Üzerinde bir hayli lâf edilmesine rağmen, ziraat davası, büyük bir heves ve şevkle ele alınan sanayileşme davası gerisinde hemen unutulmuş gibidir” (Aktan, 1966: 52). İktisadi ve sosyal harcamalar içinde en az pay tarım kesimine ayrılmıştır. Hükümet, bütçe politikası aracılığıyla tarım sektörünü geliştirmeye ulaştırma ve sanayi sektörünü geliştirmekten çok daha az önem vermiştir (DİE, 1963: 377-379).

1930’lu yıllarda Ziraat Bakanlığı’na devlet bütçesinden ayrılan tahsisat %,2,3 ile %,3,8 değişmiş; fiili ödemeler içindeki payı ise % 1,8 ile %,3,3 nispetinde gerçekleşmiştir (Aktan 1966: 53; Cillov, 1965: 550).

Diğer Tarımı Teşvik Tedbirleri

Atatürk önderliğinde girişilen inkılap hareketlerinin tümü ve Cumhuriyet hükümetlerinin diğer sektörlerdeki sanayi, ticaret, ulaştırma; eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda gelişmeyi teşvik uygulamalarının çok önemli bir bölümü Türkiye köylüsünün refahını yükseltmeyi amaç edinmiştir. Temel hedef ise “Türk Toplumunu Çağdaş Uygarlık Düzeyine Yükseltmektir” (Kayıran, 1995: 121-130).

İncelediğimiz dönemde, tarım sektörünü doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkileyen her biri ayrı birer araştırma konusunu oluşturabilecek faaliyetler şunlardır:

(i). 1924 yılında başlatılan “tapu- kadastro” çalışmaları 1930’larda hız kazandırılarak sürdürülmüştür.

(ii). “Ziraat Vekâleti Meteoroloji Enstitüsü” 1924 yılından itibaren faaliyete geçirilmiş olup, 1924 -1936 yılları arasında Türkiye genelinde 100 meteoroloji istasyonu hizmete açılmıştır.

(iii). Nüfusun artırılması ile ilgili çabalar: Amaç, kemiyetçe çok, keyfiyetçe üstün nüfus sahibi olmaktır. Türkiye’de 1927 sayımında 13,6 milyon olarak tespit edilen nüfus; 1935’te 16,2, 1940’da 17,8 milyona ulaşmıştır (Halil Atay, 1933: 42).

(iv). Tarım sektörünün yapısını ve tarımsal üretimin artırılması çabalarını etkileyen faktörlerden birisi de ulaşımdır. Pazar için üretim yapmak önemli ölçüde ulaşımın gelişmesine bağlıdır. Cumhuriyet

hükümetlerince 1920-1930'lu yıllarda 2.216 km demiryolu satın alınmış toplam uzunluğu 1923 öncesi 3.756 km. olan demiryolu, 1923-1940 yılları arasında 7.381 km'ye çıkarılmıştır (DİE, 1973: 407). Karayolu uzunluğu ise 18,335 km'den 1939'da 40.938 km'ye yükseltilmiştir (Age: 412). Denizyolları taşımacılığında 1923'de 54.000 ton olan eşya tonajı, 1939'da 220.000 tona yükseltilmiştir (Age, 409-421). Demiryollarından taşınan yük toplamı 1923'te 313.000 ton iken, bu rakamın 1940'da 6.585.000 tona ulaştığı görülmektedir (*Demiryol Dergisi*, 1993: 7). 20 Mayıs 1933'te kurulan "Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi" tarafından 1933'te 5 ton yük taşınmış, 1939'da bu miktar 10 tona ulaşmıştır (DİE, 1973: 121). Ulaşım ve bayındırlık gibi altyapı hizmetlerindeki gelişmeler; kendi zati ihtiyaçları için çalışan köylüleri, piyasalarla karşılaştırarak pazar için üreten köylüler haline getirmiştir (Tökin, 1934: 16).

(v). 1930'larda Türkiye'de ihraç gelirlerinin yaklaşık %90'nını "Ziraat menşeli" malların teşkil etmesi (DİE, 1963: 518-519) sebebiyle, "koruyucu bir ticaret rejimi" nin 1930'lu yıllarda uygulanmaya başlanması (Tezel, 1986: 193-229); sanayinin önemli bir kısmını memleket zirai mahsullerini işleyen sanayinin teşkil etmesi (DİE, 1941: 3-7; 14-18; 37-43; 66-87; 122-124), dolayısıyla ham maddelerini geniş ölçüde "zirai sektörden sağlayan" fabrikaların kurulması politikalarının (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, 1973) Türk tarımında bünye değişikliği yaratmaya yönelik uygulamalar olduğu da unutulmamalıdır.

(vi). Ayrıca, asayiş ve güvenliğin sağlanması; Türk bankacılık sisteminin geliştirilmesi (Hatipoğlu, 1964); hayvan hırsızlığının önüne geçilmesi (TBMMZC, Devre 4, Cilt 19, İnikat 3, 5 Haziran 1933: 133-177) gibi uygulamalar söz konusudur.

Bütün bunlara ek olarak tütün, pamuk vb. tarım ürünlerinin gümrük tarifeleri kanunları (TBMMZC, Devre 3, Cilt 25, İnikat 28, 12 Şubat 1931, s. 17-20) ile korunması sağlanmış, gaz ve mazot fiyatları elden geldiği ölçüde düşürülmeye çalışılmış, gümrük ve istihlak ve sair vergiler indirilmiş, köylere çok ucuz fiyatlarla radyo temini, belli saatlerde radyoda köylülerle ilgili programlar yayınlanması sağlanmış. Herhangi bir afete maruz kalan çiftçilerin arazi vergilerinin ertelenmesi veya affedilmesi (TCZV, BKZKK, 1938: 338-339; CHP, 1940), Türk köylerinin yeniden tanzimi gibi tarım sektörünü geliştirmeyi amaç edinen doğrudan ya da dolaylı destek ve teşvikler verilmiştir (Halil Atay, 1933: 99; Tankut, 1939: 47-66).

Atatürk'ün Kişisel Girişimciliği

Mustafa Kemal, ülkenin kalkındırılmasının kişisel girişimcilik ve devlet el ele verdiği takdirde, "eklektik" bir model ile hızlı bir biçimde gerçekleştirilebileceğine inanmıştır. O'na göre, tarım ve sanayi sektörleri arasında uyum sağlanmalı, tarıma dayalı sanayileşmeye öncelik verilmeli, şeker fabrikaları, dokuma fabrikaları açılmalıydı. Nitekim ilk sanayileşme girişimleri bu alanda başlatılmıştır.

Atatürk, özel girişimciliğe karşı değildi: Türkiye İş Bankası'nı kurdurması, köylüye örnek olması, "Tarım ve tarımsal ekonomi alanında son tekniğe dayalı ekim ve uygulamalar yapması" (Öztoprak, 2006: 78; Çaycı, 1982: 396) Ankara, Yalova, Silifke ve Tarsus'ta örnek çiftlikler oluşturması O'nun "eklektik" bir iktisadi modeli benimsediğini göstermektedir.

1930'lu Yıllarda Tarımsal Gelişmeye İlişkin Bazı Göstergeler

1930'lu yıllarda Türkiye'de sanayileşme doğrultusunda önemli atılımlara başlanmış ve sanayi öncelikli bir politika takip edilmiştir. 1930-1939 yıllarında "sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması %11,6" olmuştur (Boratav, 1988: 54). Boratav'a göre, tarım kesiminde ise- bu dönemde bütün olumsuz şartlara rağmen- pozitif, ancak sanayinin gerisinde kalan bir gelişme temposu gerçekleştirilebilmiştir. Bu dönemde tarım kesiminin yıllık büyüme hızlarının ortalaması %5,8'dir. Yıllık milli gelir büyüme hızlarının 1930'lar ortalaması ise %6,8'dir. Bu gelişme 1923- 1929 ortalama büyüme hızının (%10,9'un) gerisindedir" (Boratav, 1988: 55). Ancak, bu dönemin en önemli sektörü yine tarımdır.

1930'larda tarım sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemi Başbakan Celâl Bayar tarafından "Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresini" açış konuşmasında (27 Aralık 1938) şöyle özetlenmiştir (Ulus, 28 Aralık 1938):

"...1935 resmi sayımına göre, nüfusumuzun yüzde 72,5'i köylüdür. Faal nüfusumuzun yüzde 81'ni ziraatle işgal edenler teşkil ediyor. Bu rakam, dünyanın en yüksek nispetlerinden biridir. Gerek istihsalât, gerek iptidai madde sarfiyatı, gerek müessese adedi bakımından, ziraat sanayii; umum sanayi faaliyetimizin yüzde 50 ilâ 60' ıdır. Elimizdeki en son milli gelir hesaplarına göre, ziraatin Türkiye milli gelirindeki mevkii, umum gelirin yüzde 70'ini buluyor. Toprak ve hayvan mahsullerimizin milli ihracatımız kıymetindeki hissesi 1933'te %89; 1937 ihracatında yüzde 91'dir. İthalatımız itibariyle bu nispet yüzde 10-12 arasındadır."

Tarımsal üretimin potansiyel üretim düzeyine çıkartılabilmesi için; tarım alanlarının geliştirilmesi ile birim alandan elde edilen verimin artırılmasının birlikte sağlanması gereklidir. 1930'lu yıllarda tarımsal üretim daha çok ekim alanının artması ölçüsünde yükselmiş görülmektedir. İşlenen tarım arazisi 1928'de 6.628.000 hektar iken 1937'de 11.538.000'e, 1948 yılında ise 13.900.000 hektara çıkmıştır. İşlenen tarla arazisi 1928-1948 yılları arasında %100'ün üzerinde artmıştır. Ekime açılan bu yeni alanların en önemli kaynağını da çayırılar ve meralar oluşturmuştur (DİE, 1968: 7).

1927-1939 döneminde buğday ekimi, üretimi ve verimi ile ilgili sayısal veriler incelendiğinde 1935 yılından sonra üretim oranındaki artış, ekim alanının artmasına oranla daha yüksek gerçekleşmiştir (Aykut, 1943: 72). Reşat Altan ise, Türkiye'nin 1936 ve 1948 yıllarındaki "Zirai Prodüktivite" artışlarının "tamamen tarım alanlarındaki

artışın bir neticesi olduğunu” ileri sürmektedir (Aktan, 1966: 10).

Tarımda uygulanan iktisat politikalarının düzenlenmesinde, ülkenin iç ihtiyaçlarının karşılanmasının sağlanması yanında, dış pazarlara açılarak ihracatın artırılması konusuna da büyük bir önem verildiği ihraç ürünlerinin durumuna bakıldığında daha net görülmektedir. 1923-1924 yıllarında 2.000 kadar çiftçi 12.000 dekar alanda 980.000 kilo tütün üretirken 1927’de 6.600 çiftçi 75.000 dekar alanda, 3.500.000 kilo tütün üretir hale gelmiştir (Arıbova 1972: 79-87). 1930’lu yıllarda da Türkiye’deki köylerin yaklaşık %10’unu ve (daha önce de belirtildiği gibi), “devlet varidatının %30’unu teşkil eden” tütüncülüğün ekim, üretim ve hektar başına alınan verim, yıldan yıla değişme göstermektedir. Sayısal veriler incelendiğinde; hektar başına verim artışının olduğu da anlaşılmaktadır (DİE, 1949: 271). Ancak bu durumun ekim alanlarının genişlemesinden mi, tarımsal üretimin niteliklerinden mi, yoksa teşvik tedbirlerinden mi kaynaklandığı bilinmemektedir.

Sonuç olarak incelediğimiz dönemde, ihraç ve hammadde kaynağı oluşturan tarımsal üretimde, % 42’ye varan bir artış gözlenmiştir. Fakat 1930’lu yıllarda da zirai üretiminin dünya ortalamasının seviyesine çıkarılmadığı anlaşılmaktadır (Kayıran, 1995: 130-153, 215-228).

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında tarımsal üretim en az sermayeli ve geleneksel yöntemlerle aile için üretim esasına yönelik bir biçimde sürdürülmeye çalışılmıştır. Avrupa ülkelerinde her alanda olduğu gibi tarımda da verimlilik düzeyi hızla yükselirken Devlet’ten ilgi ve destek göremeyen Türk tarımcıları, Atatürk’ün 1923 yılında Tarsus’lu çiftçilere vurguladığı gibi: Ya harp olunca ya da hazineleri doldurmak lazım gelince hatırlanırdı.

17. Yüzyıldan itibaren imparatorluk kurumlarında başlayan çok yönlü çürümeden toprak sistemi de etkilenmiş, köylü ağır vergiler dolayısıyla toprağından kopmuş, toprakta devlet mülkiyetinden özel mülkiyete geçilirken, çiftçiyi koruyacak yeni düzenlemeler yapılamadığından tarımda gelişme sağlanamamıştır.

Atatürk önderliğinde kurulan “Yeni Türk Devleti”, Osmanlı’dan ekonomisi bütünüyle geri; uzun yıllar süren savaşların ve asayişsizliğin tahrip ettiği bir tarımsal yapı devralmıştır.

Cumhuriyet hükümetleri, incelediğimiz dönemde üretimi iki katına çıkartmayı amaç edinen bir tarım politikası izlemişlerdir. Tarımdan başka ekonomik faaliyetlerin bulunmadığı Türkiye’de, bir yandan tarımsal gelişme sağlanırken, sanayileşmeyi başlatacak tedbirler de araştırılmıştır. 1923’te İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve 1920’li yıllarda izlenen ekonomi politikasının temel ilkeleri tespit edilmiştir. Demografik toparlanma ve nüfus artışı sonucu yeni tarım alanları üretime açılmıştır. Aşar

vergisi kaldırılmış ve Türk köylüsünü milletin efendisi yapma yolunda en önemli adım atılmıştır. Zaman zaman çiftçilere toprak dağıtılmış; 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun’la miri arazi sistemi ortadan kaldırılarak, topraklar onu tasarruf edenlerin mülkiyetine geçirilmiştir.

Türkiye’nin tam bağımsızlığının ancak ekonomik bağımsızlığına sahip olması ile korunup sürdürülebileceğine inanan Atatürk ve Cumhuriyet hükümetleri “kendi yağı ile kavrulan” deyimini ile özetlenebilecek milli bir iktisat politikası izlemişlerdir. Mustafa Kemal, tarımın ülke ekonomisi için bir motor görevi üstlenerek yurdun sanayileşmesini sağlayacak temel sektör olduğu bilinciyle hareket etmiş; hükümetlerden de; Türk köylüsünü çağdaş yaşama ulaştırmayı, tarımsal yapının da modernleştirilmesini esas alan tarım politikaları uygulamalarını istemiş ve yapılanları denetlemiştir. Atatürk, ülkenin çeşitli yerlerinde kurduğu ve yönettiği “örnek çiftlikler” ile tarımcılara da önderlik yapmıştır.

1918-1938 döneminde, Cumhuriyet hükümetleri kullanılan tarım arazisini genişletmeyi, tarımsal üretimi arttırmayı ve Türkiye ekonomisinin gelişmesini sağlamayı amaç edinen şu uygulamaları hayata geçirmişlerdir:

Tarım teşkilatı yeniden örgütlendirilmiş; ulaşım ve asayiş sağlanmış; çiftçiye verilen krediler arttırılmış; bitki ve hayvan varlığını tehdit eden hastalıklarla mücadelede, tohum ve damızlık seçimi ve ıslahına önem verilmiş; tarım eğitim ve öğretimi yaygınlaştırılmış; salgın hastalıklarla etkin bir mücadele başlatılmış; mülkiyet ve kadastro düzenlemeleri yapılarak çiftçinin çalıştığı tarımsal alan güvenli hale dönüştürülmüş; çiftçilere üretim araçları sağlamak hususunda çeşitli önlemler alınmış; göç ve mübadele sonucunda Türkiye’ye gelen ailelerin yerleştirilmesi sağlanmış; modern anlamda ormancılığa ve orman ürünlerinin işletilmesine başlanmış; tarıma dayalı sanayilerin kurulması ile sınıai bitkilerinin ekimi teşvik edilmiş; “1929 Dünya Ekonomik Krizi”nin etkisini azaltmak amacıyla tarım ürünlerinde destekleme alımları yapılmış; topraksız çiftçilere yetersiz de olsa toprak dağıtılmış, tarım kesimine bütçeden ayrılan pay arttırılmış, “zirai kombinalar” kurulmuştur. Bu uygulamalarla “milli ekonominin temeli ziraat” 1 geliştirmek için çaba harcanmıştır.

Cumhuriyet hükümetleri 1930’ların başında; “ithal ikameci” bir sanayileşme politikasını benimsemiş ve ekonominin bütün alanlarına devlet etkin bir biçimde girmiştir. Devlet iktisadi kuruluşlarıyla üretime, devlet bankaları aracılığı ile sanayi ve tarımın finansmanına katkıda bulunmuştur. İzlenen bu politikalarının sonucunda; 1925’te toplam ithalatın %20’sini oluşturan besin maddeleri ithalatı, 1939 yılına gelindiğinde sona erdirilmiş ve tahıl ihracatına başlanılmıştır. Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte belirlenen, besin maddelerinde kendine yeterlilik hedefine “Atatürk Dönemi”nde ulaşılmıştır.

Başta Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet hükümetleri; köylüyü güçlendirmenin ekonomik kalkınmayı sağlayarak halkı refaha kavuşturmak anlamına geldiği kanısını benimseyip hareket etmişler ve Türkiye tarımını modernleştirmek için çaba harcamışlardır. Ancak tarımsal üretim iki katına çıkarılmış olmasına karşın, üretimin artışı daha ziyade ekim alanlarının genişlemesi sonucunda gerçekleşmiş; tarımsal üretim mümkün olan potansiyel üretim düzeyine yükseltilememiştir. Bunun asıl nedeni; tarımsal üretimde doğal koşulların ve bunların doğurduğu sonuçların tam anlamıyla denetlenmesinin imkânsız oluşudur. Üretimdeki dalgalanmaların ve birim alandan alınan verimin düşüklüğünün diğer nedenleri ise; Çiftçiye verilen kredilerin yetersizliği, mesleki bilgilerin istenilen düzeye çıkarılmaması, iyi tohum, iyi fide, iyi damızlık, gübre ve sulama gibi tarımsal girdilerin ihtiyaçlar ölçüsünde karşılanamaması, köylünün tarım ürünleri piyasa fiyatları hakkında zamanında haberdar edilememesi, sanayinin gelişmemiş olması vb. sayılabilir.

Cumhuriyet hükümetlerinin tarıma yönelik politikalarını sınırlandıran etkenler ise; Tarım işletmelerinin çoğunun küçük aile işletmelerinden oluşması, topraksız ve az topraklı çiftçilerin oranının genel çiftçi nüfusu içinde çok fazla olması, tarımsal işletmelerin parçalı oluşu ve hükümetlerin bu durumdaki arazileri birleştirmeyi amaç edinen bir uygulamayı gerçekleştirememesi, tarımsal üretim tekniğini yenileştirme çabalarının – büyük çiftlikler ve devlete ait ziraat işletmeleri dışında – yaygınlaştırılmaması, hepsinden de önemlisi Türk tarımcılarının 40.000'i aşan köye seyrek bir biçimde dağılmış olmaları vb. olarak özetlenebilir.

1920 ve 1930'lu yıllarda bütün olumsuzluklara karşın, en hızlı büyüyen ve Türkiye ekonomisinin temelini oluşturan sektör tarım sektörüdür. Türkiye'nin ihracat gelirlerinin yaklaşık %90'ı tarım ürünlerinden elde edilmiş, nüfusun %80 – 85'i bu sektörde istihdam edilmiştir. Sanayinin hammadde ihtiyacı ve gerekli sermaye de tarım kesiminde çalışanlar tarafından sağlanmıştır. Daha da önemlisi bu dönemde ithalata ihtiyaç duyulmadan halkın yaşesi tarımcılar tarafından karşılanabilmiştir. Özellikle 1950'li yıllarda, Türkiye tarım sektöründeki büyümenin ve dönüşümün temellerini de Atatürk döneminde izlenen politikalar ve gelişmeler (yapısal, kurumsal, hukuki vb. birikimler) oluşturmuştur.

Kaynakça

Belgeler

Düstur, Üçüncü Tertip (1923 -1930), İstanbul, 1929-1931; Ankara, 1953; (1931-1938), Ankara, 1954.

Ceride-î Resmîye (Resmî Gazete 1923-1938).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC-TBMM Tutanak Dergisi): Devre 1-8 (23 Nisan 1920-21 Mart 1938), Cilt XIII, Ankara,1940,1961.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1-4, Ankara, 1980.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşların Arşivleri:

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030.18.1.1/102-3-5; BCA, 030.18.1.1/024-13-13; BCA, 030.18.1.1/014-43-9; BCA, 030.18.1.1/112-64-16; BCA, 030.18.1.1/18-214-18-1924; BCA, 030.18.1.1/012-63-20; BCA, 030.18.1.1/18-132-13-1924; BCA. 030.18.1.1/18-233-21-1931.

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)

T.C. Tarım Bakanlığı Arşivi

Resmî Yayınlar

Birinci Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi (BKZKK)

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi (BKZKK),1938. A Serisi, Takım 6, 11, 22 ve 37, Ankara.

-----, B serisi, Takım 3, 6, 9, 14,17 ve 21, Ankara.

-----, Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, İstanbul.

-----, (1938). Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinde Celâl Bayar'ın Nutukları, Edirne.

-----, (1938). Türk Tütününü ve Tütüncülüğü, A/8, Ankara.

-----, (1938). Türkiye'de Ziraî Araştırma Müessesleri, B/1, Ankara.

-----, (1938). Ziraat Alet ve Makineleri ve Vasatları, Ankara.

Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), (1931). *CHF Üçüncü Kongre Zabıtları (10-18 Mayıs 1931)*, İstanbul.

-----, (1931). *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, Ankara.

-----, (1933). *X. Yıl Rehberi*, Ankara, 1933.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) (1938). *On beşinci Yıl Kitabı*, Ankara.

T.C. Ziraat Vekâleti, (1939). *Ziraat Kanunları*, Ankara.

-----, (1927). *Neşriyat Müdürlüğü, Mütahassıs Raporları, Ziraat Kısmı*, İstanbul.

-----, (1939). *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Raporları*, Ankara.

-----, (1940). *Kanunlar 1*, Ankara.

-----, (1939). *Devlet Ziraat İşletmeleri: Atatürk Çiftlikleri*, Ankara.

T.C. Ziraat Bankası, (1932). *Cemiyeti Akvam Raporu: Ziraî Buhran*, İstanbul.

-----, (1964). *Yüz Yıllık Teşkilatlı Ziraî Kredi*, İstanbul.

İstatistikler

T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü-DİE-) (1930). *1927 Tarım Sayımı*, Ankara.

-----, (1939). *Tarım İstatistikleri (1934-1937)*, Ankara.

-----, (1973). *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmelerin 50 Yılı*, Ankara.

-----, (1981). *Türkiye İstatistik Yıllığı (1981): 100.Yıl Özel Sayısı*, Ankara.

Milli İktisat Tasarruf Cemiyeti (MİTC) (1934). *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Cilt 1-2*, İstanbul.

T.C Âli İktisat Meclisi, (1929). *T.C Âli İktisat Meclisi Raporları*, 1928, Ankara.

İktisat Vekâleti Konjoktür Servisi, (1936). *Türk Çiftcisinin İstihsal ve Geçinme Vaziyeti “1928, Ziraî Anketinin Mukayeseli Neticeleri”*, Ankara.

Araştırmalar Ve Diğer Kitaplar

Yayımlanmamış Araştırmalar, Tezler ve Raporlar

Arıbova, Ç. (1972). “Türkiye’de Tarım Politikası”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.

Kayran, Mehmet, (1988). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tarımı (1923-1929)”, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Kayran, Mehmet, (1995). “Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923 – 1950)”, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.

Yayımlanmış Araştırmalar ve Kaynak Kitaplar

Abidin, İ. (1928). *Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti, Cilt I, II*, İstanbul.

Açıl, A. F. (1980). *Tarım Ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Akalın, G. (1975). *Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı: Vergileme ve Gelişme*, Ankara.

-----, (1971). *Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı: Vergileme ve Gelişme*, Ankara.

Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi, Cilt 1*, İstanbul.

Aksöz, İ. (1972). *Ziraî Ekonomiye Giriş*, Erzurum.

Aktan, R. (1966). *Türkiye Ziraatinde Prodüktive*, Ankara.

Arar, İ. (1968). *Hükümet Programları (1920-1960)*, İstanbul.

Atasagun, Y. S. (1940). *T.C. Ziraat Bankası (1888-1939)*, İstanbul.

-----, (1943). *Türkiye’de Ziraî Kooperatifleri*, Cilt II, İstanbul,

Atatürk, M. K. (1927). *Nutuk*, Ankara.

-----, (1954). *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I – III, V*, Ankara.

Atay, N. H. (1933). *Büyük Meclis ve İnkılâp*, Ankara.

Aydemir, Ş. S. (1975). *Tek Adam*, Cilt 3, İstanbul.

Aykut, S. S. (1943). *İktisadi ve İçtimai Türkiye: (Rakamlarla) Türkiye’de Maliye*, Cilt IV, Ankara.

Barkan, Ö. L. (1975). “Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler-Tartışmalar*, Editör: Osman Okyar, Ankara.

-----, (1980). *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler 1*, İstanbul.

Bayar, C. (1955). *Celâl Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (1921-1938): Ekonomik Konulara Dair*, Der.: Özel Şahingiray, Ankara, 1955.

Beldiceanu N. (1985). *Osmanlı Devletinde Tımar*, İstanbul.

Berkes, N. (2016). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul.

Boratav, K. (1962). *Türkiye’de Devletçilik (1923-1950)*, Ankara.

-----, (1972). *100 Soruda Türkiye’de Gelir Dağılımı*, İstanbul.

-----, (1974). *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, İstanbul.

-----, (1988). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, İstanbul.

Borak, S. (1980). *Atatürk’ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma Ve Söyleşileri*, Ankara.

Bulutoğlu, K. (1967), *Türk Vergi Sistemi*, İstanbul.

Cillov, H. (1965). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul.

- Clark, C. (1951). *The Conditions of Economic Progress*, Mac Millan, London, 1951.
- Çalgüner, C. (1960). *Milli Ekonomide Ziraatin Yeri ve Roller*, Ankara.
- Çaycı, A. (1982). *Gazi Mustafa Kemal*, Ankara.
- Eldem, V. (1970). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara.
- , (1973). *Mütakere ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi*, Ankara.
- Engelhardt (Ed.) (1976). *Tanzimat*, Çeviren: Ayda Düz, İstanbul.
- Ete, M. (1938). *Münakalat*, İstanbul.
- Hatipoğlu, Ş. R. (1939). *Türkiye'de Zirai Buhran*, Ankara.
- , (1936) *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, Ankara.
- Hershlag, Z. Y. (1958). *Turkey: An Economy in Transition*, Hague.
- İbnü'r-Refet Mehmed Memduh. (1911). *Kapitülasyon yahud Memâlik-i Osmaniyyede Ecnebilerin Hâiz Olduğu İmtiyâzât*, İstanbul.
- İlkin, S.-Tekeli, İ. (1981). *Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 1: Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi*, Ankara.
- , (1982). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 3*, Ankara.
- İnalçık, H. (1973). *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, Phoenix Press, London.
- İnönü, İ. (1933). *İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları*, Ankara.
- Kanbolat, Y. (1963). *Türkiye Ziraatında Bünye Değişikliği*, Ankara.
- Kazgan, G. (1983). *Tarım ve Gelişme*, İstanbul.
- Kepenek, Y. (1987). *Türkiye Ekonomisi*, Ankara.
- Keser, İ. (1993). *Türkiye'de Siyaset Ve Devletçilik*, Ankara.
- Keyder, Ç. (1982). *Dünya ekonomisi içinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara.
- Kili, S. - Gözübüyük, A. Ş. (1985). *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze*, Ankara.
- Charles P. Kindleberger, C. P. (2007). *Cinnet, Panik ve Çöküş - Mali Krizler Tarihi*, İstanbul.
- Kuruç, B. (1984). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Ankara.
- , (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932), Cilt 1 - 2*, Ankara.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, İstanbul.
- Mears, E. G. (1924). *Modern Turkey*, New York.
- Ökçün, A. G. (1968). *Türkiye İktisat Kongresi 1923 - İzmir, Haberler - Belgeler -Yorumlar*, Ankara.
- Öztürk, K. (1968). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul.
- Öztoprak, İ. (2006). *Atatürk Orman Çiftliğinin Tarihi*, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1978). *Maliye Teşkilatı Tarihi(1442-1930)*, Ankara.
- Pakdemirli, E. (1991). *Ekonomimizin 1923'den 1990'a Sayısal Görünümü*, İstanbul.
- Parvus Efendi. (2017). *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Ankara.
- Quataert D. (1987). *Osmanlı Devletinde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Sosyal Direniş 1881-1908*, İstanbul.
- Renouvin P. (1982). *Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*, İstanbul.
- Ritter, K. (1962). *Dünya Ziraat Tarihi, Çeviren Kazım Köylü*, Ankara.
- Selin, H. S. (1940). *İktisadi Türkiye*, İstanbul.
- Shaw, S. J. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt1*, İstanbul.
- Silier, O. (1981). *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, İstanbul.
- Tankut, H. R. (1939). *Köylerimiz*, Ankara.
- Tezel, Y. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara.
- Thompson L. L. (1934). *Book of Revelation Apocalypse and Empire*, Oxford University Press.
- Timur T. (1979). *Kurtuluş Ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara.
- Tokdemir, M. (1988). *Türkiye'de Tarımsal Yapı, (1923-1933)*, İstanbul.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara.
- Turan, Ş. (2008). *Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul.
- Turgay, N. (1952). *Türkiye'de Pamuk*, Ankara.
- Tuncay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara.

- Turhan, M. (1964). *Türk Toprak Reform ve Köy Kalkınması*, İstanbul.
- Ülken, Y. (1981). *Atatürk ve İktisat: İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Ekletik Model"*, Ankara.
- Ünal, F. - Tıraş, M. - Kükreler, Z. (1979), *1920-1929 Bütçe Kanunları*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, Ankara.
- Velidedeoğlu, H. V. (1979). *Borçlar Kanunu: Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Medenî Kanunu Ve Borçlar Kanunu*, Ankara.
- Widmann, H. (1981). *Atatürk'ün Üniversite Reformu, Çevirenler: Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt*, İstanbul.
- Yaşa, M. (1981). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, İstanbul.
- Zhukovsky, P. (1951). *Türkiye'nin Ziraî Bünyesi, Çeviren Celal Kıpçak, Haydar Nouruzhan, Sabri Türkistanlı*, Ankara.
- Dergiler, Makaleler, Tebliğler Ve Raporlar**
- Alkin, E. (1982). "Atatürk Döneminde Devletçilik", *Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi Semineri*, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1934-1935). "Açık Bütçeden Mütevazın Bütçeye, Mütevazın Bütçeden Zengin Bütçeye", *Kadro*, Sayı 35-36.
- Aysan, M. (1986). "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt II, Sayı 6.
- Baydar, E. (1978). "Aşarın Kaldırılması (Belgeler)", *Maliye Dergisi*, Sayı 34, Ankara.
- Birinci Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi (BKZKK). (1938). "Çiftlikte At Kullanılması ve At Miktarının Artırılması Hakkında 28 Mart 1931 Tarihli Müttehassıs Raporu", *BKZKK, B/4*, Ankara.
- Boratav, K. (1977). "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938) Sempozyumu*, İstanbul.
- Çavdar, T. (1973). "Cumhuriyet Dönemi Başlarken Türkiye Ekonomisinin Görünümü ve Yapısal Kökenleri", *Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri*, Ankara.
- Demiryol Dergisi*, 1993.
- Dönüm, Cilt 5, No 2.
- Eldem, V. (1973). "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Semineri, Metinler Tartışmalar*, Editör: Osman Okyar, H.Ünal Nalbantoğlu, Ankara.
- Ete, M. (1945). "Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası", *Türk Kooperatifçilik Derneği, Birinci Türk Kooperatifçilik Kongresi*, (21-25 Aralık 1944), Ankara.
- Hatipoğlu, Ş. R. (1933). "Hayvancılık", *Dönüm*, No. 16.
- İnönü, İ. (1981). "İnönü'nün Cumhuriyet'in 50. Yılında Tarımımızı Eleştirisi", *Atatürk ve Tarım*, Ankara.
- Kaldor, N. (1982). "Türk Vergi Sistemi Üzerine Rapor", *Toplum ve Bilim*, Sayı 15-16.
- Karınca*, 1936.
- Kâzım, (1934). "Fındık", *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931 Birinci Ziraat Kongresi, İhtisas Raporları*, Cilt I, İstanbul.
- Kronikler, *Kadro*, 1932.
- Nesihî, H. (1934). "Ankara İkinci Tütün Kongresi", *Kadro*, Sayı 28.
- Sarç, Ö. C. (1983). "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul.
- Sarıkoçuncu, A. - Kayıran, M. (1999). "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı: Atatürk'ün Tarım Politikası ve Sonuçları", *Erdem*, Cilt 11, Sayı 31, Ankara, Ss. 215 – 242.
- Suvla, R. Ş. (1942). "Dünyada ve Türkiye'de Tarım Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ekim, İstanbul.
- Toprak, Z. (1981). "Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı", *ODTÜ Gelişme Dergisi: 1979-1980 Özel Sayısı*, Ankara.
- Ünal, K. "Cumhuriyetin On beş Yılında Ekonomi", *Ülkü*, Cilt XII, Sayı 69.
- Tökin, İ. H. (1932). "Türkiye'de Derebeylik Rejimi II", *Kadro*, Sayı 8.
- Yazıcıoğlu, T. (1959). "Memleketimizde Ziraî Öğrenimin Tarihçesi ve Bugünkü Ziraî Öğretim Kurumlarımız", *Ziraat Dergisi*, Yıl X.